

VASBÓL ROZSDA (1980–2000)

BELFÖLDI FELTÉTELEK

A TIENANMEN TÉR ÉS A MENETELÉS AZ INTÉZMÉNYEKBE

Az 1980-as évek közepére a városlakók kicsi, de növekvő létszámú csoportja elkezdett kitörni a *tanvej* rendszerének „vas rizsestáljából” – a biztos foglalkoztatásból és gabonafedadagból –, és belevetette magát a bővülő városi fogyasztói piac teremtette új lehetőségekbe. Az állam, hogy kielégítse a növekvő keresletet, bátorította a kisvállalkozásokat. Peking-szerte üzletek nyíltak, s olyan olcsó árucikkeket kínáltak, amelyeket általában a falusi vállalatok szektora és/vagy a városokba újonnan beköltöző munkaerő termelt meg. Ilyen bevándorlók voltak például a Vencsouból származó munkások, akik népszerű bőrdzseki-eket gyártottak kis családi vállalkozásokban a pekingi Fengtaj-negyedben. Hajtienben, Peking egyetemi negyedében a város északnyugati részén pedig parasztok szamaras szekereinek sora bukkant fel reggelente; termékeket hoztak, amelyeket a nyílt piacon terveztek eladni. Megsokasodtak az utcai árusok is, akik sokkal élénkebbé tették a város éjszakai életét. Családok nyitották meg saját éttermeiket úgy, hogy lyukakat ütöttek *tanvej*-falakba, a vásárlók pedig azon keresztül léptek be egy-egy ilyen vendéglőbe, amely a változó városi ízléshez idomuló ízletes ételeket kínált, szemben az állami éttermek unalmas ízeitől és borzalmas kiszolgálásától.

Ez volt az a pont, ahol láthatóvá vált, hogy hogyan alakítja át a piacosság a szocialista korszak városának alapvető tereit. A piacok nyüzsgése, az új bevándorlók letelepedése és az önállótó *tanvej*ek falainak szó szerinti ledöntése mintha mind a szabad mozgás új korszaka-

kát jelképezte volna. Ez egyfelől a kelet-ázsiai kontinentális városfejlődés hagyományos mintázatait képezte le – mint például a Tang-dinasztia alatt felépült városnegyedek zárt elrendezése és a Szung-dinasztia nyitott szerkezetű városai közti váltást –, amelyeket mindig is az elzárkózás és a nyitottság feszültsége jellemzett. Másfelől azonban a tér, a hatalom és az egyenlőtlenség olyan új struktúráit kezdte tükrözni, amelyek épp csak kialakulóban voltak. A *tanvej*-rendszer szökevényei számának fokozatos növekedése létrehozta a *kotihu*-nak nevezett városi vállalkozók új osztályát, akik a városban már motorbiciklikén vagy akár saját tulajdonú autókön közlekedtek. Mindeközben egyre rendszeresebbé vált a parasztok belépése a városi terekbe, akár kiskereskedőkként, akár újonnan bevándorló munkásokként. Ez lebontotta a szocialista időszak egyik alapvető térbeli elkülönülését, és megkezdte a *hukou* rendszer átalakítását: a városoknak a vidéktől való elhatárolására szolgáló rendszerből olyan felosztási módszer lett, amelyet arra használtak, hogy munkafegyelmet erőszakoljanak az új munkásosztályra. A parasztok által a városban benépesített terek világossá tették, hogy nem egyenlő feltételekkel léptek be oda. Az utcai árusok szekereinek informáltsága és az új omladozó bevándorlótelepek is ezt jelezték, és mindez táplálta a városlakókban a növekvő városi nyomornegyedektől való félelmet – a „latinamerikanizáció” veszélyétől, ahogy a hivatalos irodalomban nevezték.

A városi munkások túlnyomó többsége számára, akik továbbra is a *tanvej*-rendszerrel függtek, az életkörülmények csak lassan javultak. Eközben a változások az osztályviszonyok és -szövetségek átalakulásához vezettek. Megszaporodtak a korrupcióról szóló történetek és panaszok. A munkába lassan buszozó és bicikliző városlakókat bosszantották a külföldi autók, a megvetés tárgyává váltak, és gyorsan terjedtek a történetek a városban a Mercedesek tulajdonosairól. A nyílt tiltakozást eleinte még visszafogta az állami elnyomás és a javuló életkörülmények együttese. De ahogy az 1980-as évek közepétől az árreformok és a magas infláció – különösen az élelmiszereké – csökkenteni kezdték a jövedelmeket, az állam egyre nehezebben tudta elérni, hogy a Párttal szembeni kritika ne csapjon át nyílt tiltakozásba. Amikor 1985-ben és 1986-ban először kezdett megugrani az infláció, diáktüntetések sorozata kezdődött a politikai reformokért és a korrupció ellen. A tüntetések Anhuj tartományban kezdődtek 1986 decemberének

elején, és onnan terjedtek át Kína-szerte tizenhét jelentős városra, köztük Pekingre. A tiltakozóknak azonban nem sikerült az egyetemeken kívül támogatottságot szerezniük – a legnagyobb tüntetések Sanghajban és Pekingben voltak, de még ezeken is csak mintegy harmincezer hallgató vett részt, és hamar el is nyomták őket (Kwong 1988). Hu Jao-pang pártfőtitkár, aki a KKP más vezetői – köztük Teng Hsziao-ping – szerint túl engedékenynek bizonyult a tiltakozásokkal szemben, 1987 januárjának közepén lemondott. Azonban ahogy a régi *tanvej*-rendszert tovább lazították a reformok, 1989 tavaszán a városlakók elégedetlensége a reformidőszak legnagyobb tüntetéseit robbantotta ki, mintegy kétmillió ember részvételével Pekingben a mozgalom májusi tetőpontján. Ezúttal a városi munkások is a diáktüntetőkhöz álltak, de a szövetség a legjobb értelmezés szerint is csak időleges volt. Habár mindkét csoportban sokféle vélemény létezett, általánosságban elmondható, hogy eltérő érdekeik a diákokat és a munkásokat ellentétes irányokba mozdították. A gyorsan kibontakozó politikai ellenállás közepette a szereplők egy olyan mozgalomba bonyolódtak bele, amelyet senki sem irányított igazán. A hallgatók – akik a terjeszkedő piacgazdaságban felemelkedő vállalkozói és menedzseri osztályt képviselték – többnyire azt kritizálták, ahogyan a reformokat végrehajtották, a munkások inkább a reformok tartalmával szemben voltak kritikusak. A mozgalom 1989. júniusi elfojtását követően a régi szocialista iparágak munkásai és a hallgatók többé sohasem egyesítették erőiket. A menedzserek magasán képzett osztálya a reformok fő kedvezményezettjévé vált, míg a munkások vesztésre álltak és magukra maradtak, hogy szórványosan és egyedül tiltakozzanak addig, ameddig a szocialista időszak munkáosztályának maradványai végérvényesen el nem tűntek a dezindusztrializáció századfordulós hullámában.

Ugyanakkor az egyetemeken fölötti állami kontroll gyengülése új teret nyitott a politikai vitáknak, még úgy is, hogy az 1986-os tüntetések nyomán az állam bevezette az ideológiai oktatást. A diákok Kína viharos politikai múltjának, különösen a kulturális forradalomnak a mélyebb okait keresték. Az egzisztencializmus, liberalizmus és neoautoriter eszmék felé fordulva hajlamosak voltak amellet érvelni, hogy maga a kínai kultúra a felelős a politikai elnyomásért, a mindennapi élet fölötti önkényes bürokratikus hatalomért, a korrupcióért és a párton belüli frakcióharcokért. Úgy érezték, hogy egy új „május ne-

gyedike mozgalomra”¹³⁸ lenne szükség, melyet értelmiségieknek kellene vezetniük. Ironikus módon a neoautoriter ideológia volt az egyik legnépszerűbb a hallgatók közt. Alapgondolata az volt, hogy a KKP-t egyetlen erős vezetőnek kellene irányítania, hogy megállítsa a frakcióharcokat és a bürokratikus pangást, amelyek visszafogják a reformok előrehaladását. Ennek a vezetőnek pedig meg kellene fogadnia az értelmiségiek tanácsait, akik – az elgondolás szerint – tudják, hogyan kell megreformálni a társadalmat. A hallgatók közt voltak liberális kritikusai is az autoriter elképzeléseknek, valamint egy kisebb csoport, amelyik a reformok irányát az átlagemberek életszínvonalának romlása miatt bírálta. A „szabadságról” és „demokráciáról” ez idő tájt folyó minden homályos fecsegés ellenére azonban a hallgatók többségének imponált az a gondolat, hogy egyedül ők értik, miként lehet megoldani Kína problémáit.

Amikor 1989. április 15-én Hu Jao-pang meghalt, a hallgatók az egyetemeken azonnal nekiálltak plakátokat készíteni és megbeszéléseket tartani. Hu különösen népszerű volt a diákok és értelmiségiek közt, mivel a reformok kezdetekor az ő feladata volt rehabilitálásuk és a Párt hozzájuk fűződő kapcsolatának az újraképzése. A megvesztegethetetlennek tartott Hu annak a helyes irányt képviselő vezetésnek volt a szimbóluma, akiket az előjogaikat védő keményvonalas bürokraták partvonalra szorítottak a párton belül. Diákok kis csoportjai, különösen azok, akiknek a párton belül jó kapcsolatai voltak, koszorúkkal állítottak emléket Hunak a Tienanmen tér közepén álló Népi Hősök Emlékművénél, ahogy azt Csou En-laj miniszterelnök emlékére tették a városiak annak 1976-ban bekövetkezett halála után, ami az „április ötödike mozgalomhoz” vezetett. Az első diáktüntetés egy körülbelül tízezer résztvevős éjszakai menet volt április 17-én az egyetemi negyedtől a térig. A menetet vezető hallgatók egy olyan transzparenst vittek, amely azt hirdette, hogy ők „Kína lelke” – ez az elitista megfogalmazás jól jellemezte a következő két hónapban folytatott politikájukat. A tér közepén található emlékművet hamarosan ellepték a koszorúk, és pár napra olyan helyszínné vált, ahol bárki felugorhatott az emlékmű első párkányára, hogy nézők százainak

¹³⁸ Az 1919-es imperialistaellenes, szellemi, kulturális, tudományos és társadalmi-politikai változást követelő forradalmi megmozdulássorozat Kínában.

tartson beszédet. Éjszakánként pedig a tüntetők gyakran a Csungnanhaj, a KKP felső vezetőinek otthont adó fő épületegyüttes kapujánál gyűltek össze.

A diákok és értelmiségiek megmozdulásához azonban gyorsan csatlakoztak a fiatal munkások és munkanélküli városiak, elsősorban is a Pekingi Munkások Független Föderációjának megalakításával. A két társadalmi csoport ellenállása mégsem szerveződött koherens társadalmi mozgalommá, még akkor sem, amikor ugyanazokon az eseményeken vettek részt. Bár időszakosan összehozta őket közös fellépésük a párton belüli, piaci reformok által súlyosbított korrupcióval szemben, sokkal több minden osztotta meg őket, mint amennyi egyesítette. A tiltakozás formái tekintetében a hallgatók kizárólagos igényt formáltak a mozgalom irányítására, mert attól féltek, nem tudják majd megfékezni a többi csoportot, akik esetleg erőszakot alkalmazhatnak, vagy ürügyet szolgáltathatnak a kemény állami fellépésre. Igyekeztek kizárni a többi csoportot a tüntetéseikről, ha pedig nem sikerült, támogatóként feltüntetni, nem pedig teljes jogú résztvevőként. Minthogy a diákok és az értelmiségiek úgy vélték, egyedül ők képesek „megmenteni Kínát”, gyakran hibáztatták a parasztokat, hogy tévútra vezették az országot a forradalom és a szocialista időszak során. Az első napokban a hallgatók a mozgalom irányítására tett kísérletként felállítottak egy koordináló szervezetet, a Pekingi Egyetemek Független Hallgatói Önkormányzatát, választott vezetőséggel. A hallgatói önkormányzat április 24-től megszervezte az egyetemi órák széles körű bojkottját. A tiltakozások kibontakozása során további hallgatói szervezetek is alakultak, és versenybe szálltak az irányításért. A független Pekingi Egyetemi Hallgatói Párbeszéd Képviselői Csoport megpróbálta megvitatni a követeléseket a Párt vezetőivel, a tárgyalásokat azonban más hallgatók megszakították. A Tienanmen tér elfoglalását egy újabb független hallgatói szervezet, a Tér Védelmének Bázisa irányította. A Bázis vezetőségét a térfoglalók választották, és legfőbb hatalma a tüntetés középpontjában álló hangszórórendszer feletti ellenőrzés volt. A diákok emellett hierarchikusan koncentrikus köröket alkotó kordonrendszerrel zárták le a tér közepét a Népi Hősök Emlékműve körül. A körök külső gyűrűibe való bejutáshoz diáknak kellett lenni, a középponthez közelebb eső körök eléréséhez pedig már olyan hallgatói vezetőnek, aki valamilyen kapcsolatban állt a Bázissal.

A hallgatók arra kényszerítették a munkások szervezetét, hogy a térrel szemben, az utca túloldalán állítsák fel sátraikat.

A hallgatóknak és a munkásoknak a reformokhoz fűződő viszonya is teljesen eltérő volt. A hallgatók nagyrészt azt akarták, hogy a reformok gyorsabban haladjanak, jobban szervezettek és hatékonyabbak legyenek, mivel féltek, hogy a korrupció a reformok gyengüléséhez vezet. A dolgozók számára azonban az 1980-as évek közepére világossá vált, hogy az érdekeiket aláássák. A munkanélküliség új fajtája jelent meg, mert az állami vállalatok, amelyek most már a haszonért és veszteségért is felelősek voltak, jogot kaptak ahhoz, hogy elbocsássák a munkások egy részét; stagnáltak a bérek, és ami a legfontosabb, megugrott az infláció, ami 1988 végére elérte a hiperinfláció szintjét. A munkások szempontjából ezért a reformokat muszáj volt lelassítani vagy újragondolni. Különösen az árstabilizáció volt döntő jelentőségű, hiszen a munkások éppen ekkortájt veszítették el az olcsó, államilag támogatott gabonára kapott garanciájukat. Míg a hallgatók kezdetben főleg az értelmiségpárti korábbi miniszterelnök, Hu Jao-pang meggyásolására összpontosítottak, a tiltakozó mozgalom kezdeti szakaszában a munkások kritikája a párttal és annak reformista intézkedéseivel szemben tágabb értelemben volt politikai, mint a hallgatóké. A munkások számára a korrupció nem azért volt probléma, mert gyengítette a reformokat, hanem mert az osztályegyenlőtlenség új formájának megjelenését jelezte. A munkások azt kérdezték a szórólapokon, mennyit veszített Teng Hsziao-ping fia egy-egy fogadáson a hongkongi lóversenyeken, azért fizetik-e Csao Ce-jangot, hogy csak golfozgasson, és hány villájuk van a vezetőknek. Emellett persze azt is feszegették, hogy mekkora nemzetközi hitelt vett fel Kína a reformfolyamat során.

A hallgatóknak és a munkásoknak nagyon különböző elképzeléseik voltak a demokráciáról is. A diákok homályosan beszéltek a demokráciáról, de gyakran követelték, hogy a pártnak különleges kapcsolata legyen az értelmiséggel. Legtöbbjük abban volt érdekelt, hogy Csao erősebb, felvilágosult vezetővé váljon, aki számára az értelmiségiek játsszák a tanácsadók szerepét, megmutatva neki, hogyan kell valójában működni egy piacgazdaságnak. A munkásoknak a demokráciáról sokkal konkrétabb elképzelésük volt, amely a kínai munkások küzdelmei során alakult ki, és világosan megmutatkozott például az 1956–57-

es sztrájkokban, a kulturális forradalomban és az 1970-es években (Sheehan 1998). Sok munkás számára a demokrácia a munkáshatalmat jelentette azokban a vállalatokban, amelyeknél dolgoztak. A munkások elégedetlenek voltak a munkaegységeken belüli „egyszemélyes urallommal”, ahol egy gyárigazgató majdhogynem „diktátor” volt (Walder és Gong 1993).

A diákok a munkásokkal ellentétben közvetlenül bevonódtak a KKP-ban folyó frakcióharcokba. Zömében a radikálisabb piaci reformer Csao Ce-jang oldalára álltak, aki a Párt vezetője volt, és gyorsabban akarta keresztülvinni a piaci reformokat. Másfelől már jóval azelőtt is többnyire erősen kritizálták Li Peng államfőt, hogy késő májusban a szükségállapot arcává vált volna. A mérsékelt reformer Lit régi vágású bürokratának tartották, aki gátja a racionális piacgazdaságba való gyors és hatékony menetnek. A munkások azonban nem igazán vettek részt a frakcióharcokban, mert azzal korábban is keveset nyertek, különösen a kulturális forradalom idején, illetve az 1980-as évek fordulóján a Demokrácia Fal-mozgalom időszakában. A munkások szövetsége arra figyelmeztetett, hogy „Teng Hsziao-ping az [1976-os] április ötödikei mozgalmat felhasználta, hogy a Párt vezetője legyen, de ezt követően felfedte magáról, hogy zsarnok” (idézi Walder és Gong 1993: 8). A párttagok viszonozták ezt a „szívességet”: az Összkínai Szakszervezeti Szövetség nyilvánosan támogatta a hallgatókat, de figyelmen kívül hagyta a részt vevő munkásokat és formálódó szerveződésüket (Walder és Gong 1993). A párt nagy öregjeinek támogatása azonban május folyamán alábbhagyott Csao Ce-jang főtitkár hallgatókkal szembeni engedménypolitikájával szemben. A Politikai Bizottság Állandó Bizottságának vitában gazdag, május 17-ei ülésén, amelyet Teng Hsziao-ping rezidenciáján tartottak, Teng és Li Peng kritizálták Csao megközelítését, azt állítva, hogy Csao megosztja a pártot. Teng a szükségállapot kihirdetését szorgalmazta, amelyet május 20-án jelentettek be hivatalosan. Május 19-én kora reggel Csao elment a térre, hogy figyelmeztesse a hallgatókat, hogy távozzanak. Azt mondta, nem szabad feláldozniuk magukat egy olyan mozgalomért, amelynek már bevégeztetett. Ezután a párton belüli pozícióját eddigre elvesztő, és élete hátralévő részét házi őrizetben töltő Csao elhagyta a teret. A szükségállapot május végi bejelentése kiélezte a tiltakozásokat; a munkások szövetsége kijelentette, hogy „a nép szolgálja [a Párt, gúnyosan] elnyelnek minden értéktöbble-

tet, amit a nép vérrel és verejtékkal megtermel”. Megállapították azt is, hogy „csupán két osztály van: az uralkodók és az uraltak” (idézi Walder és Gong 1993: 8). A hallgatók többsége ezzel szemben még a rendkívüli állapot kihirdetése után is bízott Csao frakciójának támogatásában. A diákok és munkások közti szövetség a gyorsan változó politikai környezet nyomása miatt sohasem valósult meg igazán.

A hallgatók kezdetben nem akarták, hogy a munkások általános sztrájkot hirdessenek, mivel saját maguk szerettek volna a mozgalom fókuszában maradni, és ezáltal megőrizni hatalmukat. De a szükség-állapot május 20-i kihirdetése után végre belátták a munkások részvételének fontosságát, habár ismét csak támogató szerepben, és végül arra kérték őket, hogy kezdjenek általános sztrájkba. Eddigre azonban a tiltakozásokban való részvétel drámaian csökkent, és túl késő volt ahhoz, hogy a munkások eredményesen mozgósítsák erőiket, de még így is nagymértékű ellnállást tudtak szervezni a rendkívüli állapottal szemben. Továbbra is egyre több embert vittek az utcára, miközben a hallgatók létszáma csökkent – eddigre azonban a Párt már mintegy 250 ezer katonát mozgósított a külvárosokban. Kezdetben, a június 3-ára virradó éjszakán a munkások és más városlakók képesek voltak megállítani a katonák bevonulását a városba azzal, hogy lezárták az utakat, és járművekkel körbevették az osztagokat. Ez mérsékelte az erőszakot, és a városiak gyakran adtak ételt az órákra tömegben ragadt, fáradt katonáknak, mielőtt azok feladták és kivonultak a városközpontból. Mindez csak még több ellenállásra bátorított a következő éjszakán.

De a június 3-áról 4-ére virradó éjszakán a hadsereg már azzal a paranccsal vonult a tér felé, hogy véget vessen a tiltakozásoknak. Ezen az éjszakán főleg munkások és munkanélküli fiatalok próbálták lelassítani előrehaladásukat a térhez vezető utcákban, és sokan közülük az életükkel fizettek ezért. Civilek százai haltak meg, akik közül nagyon kevesen voltak diákok. A Csangan sugárút – a várost a Tienanmen térnél kettészelő kelet-nyugati sugárút – mentén a munkások és más pekingiek buszokból építettek blokádot, gyakran felgyújtva azokat. Molotov-koktélokkal és kövekkel dobálták a közeledő katonákat. A tértől nyugatra, a sugárút Muhsziti körüli kereszteződését különösen súlyosan érintették a munkások és a katonák közti kiélezett harcok – sokan haltak meg itt. Amikor az első páncélozott szállító

harcjárműves katonák elérték a teret, néhány hallgató és lakos továbbra is ellenállt, és egy járművet fel is gyújtottak. A tér széléinél több civil meghalt. Amikor a hadsereg zöme a térre ért, nem léptek fel fegyveresen, és kora reggelre már tárgyalásokba kezdtek a megmaradt térfoglaló diákokkal, lehetővé téve számukra, hogy elhagyják a teret és visszamenjenek az egyetemeikre – bár eközben többeket megvertek a katonák. A fővárosi tüntetések véget értek, de az elnyomás folytatódott. A következő napokban és hetekben a munkásokat sújtották a legkeményebben (büntönbüntetésekkal és kivégzésekkel), míg a részt vevő hallgatók enyhébb büntetéseket kaptak.

A munkásokkal szembeni kemény fellépés lehetővé tette a piaci reformok 1990-es évekbeli felgyorsítását, különösen az élelmiszerpiac liberalizálását az 1990-es évek elején, aminek a munkások nyilván továbbra is ellenálltak volna. Ahogy a kínai gazdaság 1989 után egyre inkább integrálódott a globális kapitalizmusba, a hallgatók és munkások gazdasági érdekei még jobban eltávolodtak. Az 1980-as évek hallgatói az 1990-es években a középosztályá és a vállalkozói réteg tagjaivá avanszáltak, haszonélvezőivé a piaci reformok folytatásának, amelyet a tiltakozások leverése tett lehetővé. Az 1990-es évek végén számtalan régebbi állami vállalatból bocsátottak el munkásokat, a vidékről a városba áramló migráció gyorsan növekedett, és létrejött az „új munkások” osztálya, akik alacsony fizetésért dolgoztak és bizonytalan életkörülmények közt léteztek a globális termelési folyamatokban. Amikor az 1990-es évek közepétől a munkás- és paraszti tiltakozások ismét felerősödtek, a hallgatók és értelmiségiek nem csatlakoztak hozzájuk. Ők, amennyiben egyáltalán még politikai ideológiákat követtek, többségükben jobbra tolódtak; a tulajdonjogok és a szólásszabadság védelme mellett érveltek, vagy egyre inkább nacionalista álláspontra helyezkedtek.

BÜROKRÁCIÁBÓL BURZSOÁZIA

Visszatekintve látható, hogy a Tienanmen téri események kulcsfontosságú momentumai voltak annak, hogy a szocialista bürokrácia romjain egy hazai tőkésosztály jött létre. A tiltakozások és leverésük több szempontból is megszabta ennek a folyamatnak a feltételeit. Először is

egyértelművé vált, hogy léteznek a városiaknak egy új, magasan képzett csoportja, akik be akarnak épülni az uralkodó osztályba, ráadásul hajlamosak nyomást gyakorolni a felgyorsított reformok, széles körű privatizáció és különféle új államszerkezetek érdekében, amelyek (elképzelésük szerint) a legjobban szolgálják egy piacgazdaság működését. Ilyen módon a hallgatók 1989-es pozíciója egyezett a későbbi magántőkészek pozíciójával, akik a vagyonukat kevés állami segítséggel szereztek, és máig nem, vagy csak kevéssé épülnek be a Párt klientúra-rendszerébe. Ugyanakkor a hallgatók maguk is bizonyították, mennyire fontos az új értelmiség (és tágabb értelemben az újjgazdagok) bevonása a pártba, ahonnan aztán ők is megkezdheték a piacgazdasági tőkefelhalmozást.

Másodszor, a Tienanmen téri tiltakozás leverése azt is világossá tette, hogy az új tőkésosztály magjának nagy része a pártból fog kifejlődni. Természetesen számos olyan magántőkés volt és van, akik teljesen a párton kívül állnak, illetve az 1980-as évek során az is mindig nyitott kérdésnek tűnt, mennyi hatalmat és politikai befolyást kaphatnak a kontinentális Kína újjgazdagjai és a Hongkongból vagy a tengerentúlról hazatérő régi tőkés családok. De az 1989-es események világossá tették ennek a befolyásnak a határait. A pártirányításon túlmutató reformokat nem tolerálták – még akkor sem, ha a diákok által szorgalmazott gazdaságpolitikák végül meg is valósulnak. Mindközben a Párt még jobban megnyílt az értelmiség és az újjgazdagok előtt. A szocialista korszak osztálymegjelöléseinek 1978-as hivatalos eltörlésével a káderek összlétszáma tovább nőtt, és az új tagok az egyre magasabb iskolai végzettségűek közül kerültek ki. Ez a folyamat sok tekintetben összhangban volt a bürokratikus kiváltságok megszaporo-dásának tendenciájával, amely már régóta jellemezte a szocialista korszakot. Ami ennél is fontosabb: a más országokban látottakhoz képest az egész átalakulási folyamatot sokkal stabilabbá és szisztematikusabbá tette az a lehetőség, hogy egy olyan jól szervezett, már készen álló uralkodó osztályra lehetett támaszkodni, amelyik a kései fejlesztő rezsím zavaros osztálystruktúrájának a tetejéből – a piramis csúcsából – fejlődött ki. Különösen feltűnő ez egy olyan országtól, amely nem állt egy olyasféle, aktuálisan hegemon rezsím katonai pártfogása és geopolitikai felügyelete alatt, mint ami Japánnak, Dél-Koreának és Tajvannak biztosított viszonylagos stabilitást az iparosodás során.

A jelenlegi kínai uralkodó osztály jellegével és összetételével máshol foglalkozunk – gazdaságtörténeti lapszámtrilógiánk utolsó részében¹³⁹, valamint egyéb cikkekben, interjúkban és fordításokban. Viszont az átmenet természetének megértéséhez létfontosságú feltárnunk a tőkésosztály szárazföldi Kínában zajló fejlődésének előzményeit, azaz azt, hogy hogyan fejlődött ki a tőkésosztály a fejlesztő rezsimtől örökölt pártbürokráciában. Ezt a folyamatot nyilvánvaló folytatólágosság jellemezte, de emellett a Párt saját szerkezetében és prioritásaiban beállt fontos belső változások is meghatározták. A „rövid” kulturális forradalmat (1966–1969) meghatározó forrongások leverése helyet adott a „hosszú” kulturális forradalomnak (1966–1976), amelynek utolsó kétharmadában minden potenciális kihívást jelentő tömegmozgalmat megsemmisítettek. Azonban a Párt felső vezetésében a frakcióharcok bár enyhültek, de továbbéltek. Ezt csak súlyosbította a fejlesztő rendszer megcsontosodása, a bürokrácia növekvő hatalma és a termelés közvetlen militarizálása. Az enyhülés együtt járt a káderek számának folyamatos növekedésével, illetve a csúcson lévők hatalmának és előjogainak fenntartásával. Azonban ebben az időszakban számos reform is megvalósult, ami egyrészt abból a felismerésből fakadt, hogy a rendszer megcsontosodik és átalakításra szorul, másrészt pedig az egyes frakciók hatalmának elfojtására szolgáló eszköz is volt. Hogy mindkét funkciót ki lehessen szolgálni, előnyben részesítették az alacsonyabb végzettségűek párttaggá válását, és az állami befektetéseket is átirányították. Ennek a folyamatnak a legnyilvánvalóbb jelképe az egyetemek bezárása volt, a magas rangú tisztviselők magasan képzett gyerekeinek vidékre kényszerítése, valamint az alapfokú oktatás kiterjesztése, különösen vidéken. Emellett több nagy horderejű előléptetés is történt, amelyek révén olyan személyek kerültek a legmagasabb pártpozíciók néme-lyikébe, mint Csen Jung-kuj, egy majdnem írástudatlan parasztvezér a Tacsaj nevű modellfaluból.

Egyáltalán nem szokatlan, hogy egy ország tőkésosztályának legfelsőbb tagjai az átmenetet megelőző, egyre archaikusabbá váló osztályszerkezet felső rétegéből emelkedjenek ki. Bizonyos esetekben ez a folyamat a globális gazdaságba való erőszakos betagozódás

¹³⁹ A Chuang kollektíva hamarosan megjelenő 3. számában – *a szerk.*

alakját öltötte, melyet európai hatalmak erőltettek a leigázott népekre. Gyakori volt, hogy a gyarmati berendezkedés szelektíven átruházta a hatalmat az addigi helyi vezetők azon részére, akik hajlandók voltak behódolni a gyarmatosító államnak, ezzel fenntartva az új osztályszerkezet és a „bennszülött” hatalmi rendszerek közötti folytonosság látszatát. Ugyanez a jelenség a gyarmatokon túl is jellemző volt a kapitalista átalakulás majdnem minden formájára. Idetartozik Anglia tankönyvi példája, ahol a mezőgazdasági termelékenységhez és az ipar gyors növekedéséhez vezető korai bekerítésekkel valójában az arisztokrácia által addigra már megerősített földbirtokosok kezdeményezték. A folytonosság ugyanilyen nyilvánvaló néhány „későn” fejlődő állam, például Németország és Japán esetében. Ezekben a helyeken a feudális földbirtokosok szerepvállalása találkozott a már létező állami bürokráciával, és ezek együttese úgy segítette elő az átmenetet, hogy közben megőrizte a különféle prekapitalista uralkodó osztályok hatalmát. Egyúttal viszont hatékonyan tőkésékké is alakította őket, vagy legalábbis földbirtokossá és járadékossá a Marx által leírt értelemben.

Mindez nem jelenti azt, hogy ezek az osztályok valamiképpen már eleve tőkésék lettek volna, sem azt, hogy a németek vagy japánok által örökölt állami bürokrácia valamilyen értelemben „államkapitalista” lett volna már a piacosodás előtt. Ennek az állításnak az abszurditása könnyen belátható. Pusztán abból, hogy a különféle feudális, hűbéres vagy más hagyományos termelési módok átadták helyüket a kapitalizmusnak, és sok család a régebbi uralkodó osztályokból mindvégig megőrizte a hatalmát, még nem következik, hogy ezek a prekapitalista rendszerek valójában már eleve kapitalisták voltak. Még akkor sem, ha a korai kapitalista hatalmakkal való versengés közvetve formálta is őket. Mégis pontosan ez az a fajta érvelés, amely gyakran hangzik el Kínával kapcsolatban. Mivel a pártállami bürokráciából sokan őrizték meg a hatalmukat és örökítették át sikerrel a gyermekeikre, sokan azt feltételezik, hogy a bürokrácián belül végig léteznie kellett egy titkos kapitalista magnak, amelyet végül szabadjára engedett a tragédia és az árulás fortélyos kombinációja.

Nemcsak az okok és okozatok megfordításáról van itt szó, hanem az osztály és a hatalom összemosásának elemzési hibájáról is. Csak azért, mert a hatalom átível termelési módokon – végig ugyanazokban

a családokban, terekben, vagy akár államokban megtestesülve –, a hatalmat létrehozó osztályviszonyok még megváltozhatnak. Az osztály nem egyszerűen azokat jelöli, akiknek hatalmuk van, vagy épp nincs, sem pedig egy a népességet jövedelem vagy végzettség alapján csoportosító szociológiai eszköz. Az osztály a termelés társadalmi jellege által létrehozott, annak természetéből következő ellentét. Az osztály a dolgok előállításának és az alapvető emberi szükségletek kielégítésének egy adott termelési módban kialakuló jellegzetessége. Az uralkodó osztály hatalma, amelyet ez a folyamat fenntart és szakadatlanul újratermel, alapvetően a termelési eszközök feletti és a termelés folytatását garantáló hatalom, de csak ritkán uralja magának a termelési módnak a természetét. Ebben az értelemben még a rendszer csúcsán állók sem dönthetnek egyszerűen úgy, hogy megváltoztatják azt, mivel helyzetüket olyan tehetetlenségi erők korlátozzák, melyek nagyrészt az ellenőrzésükön kívül esnek. Ez különösen igaz a kapitalizmus esetében, ahol az osztály folyamatosan a tőkekörforgásból jön létre.

Az osztálykonfliktus ezért nem pusztán két érdekcsoport közti küzdelmet, hanem egy ennél alapvetőbb, magának az osztálynak a létezését érintő konfliktust jelöl. Amikor a tőkefelhalmozás körforgása elkezd felbomlani, a burzsoázia alapvető érdeke, hogy bármely szükséges eszközzel helyreállítsa azt. Ezzel szemben az egykor „osztálytudattal rendelkező”-nek nevezett proletariátus a kör folyamatos megtörésére törekszik, amely megnyithatja a lehetőséget a proletariátus mint osztály forradalmi önfelszámolására. Ez fontos különbségtétel, mert világossá teszi, hogy a tömegmozgalmakat még akkor is lehet a felhalmozás helyreállításának érdekében mobilizálni, ha ez osztálykonfliktusnak tűnik. Sőt, a burzsoázia osztályhatalmának gyakorlása szinte minden fázisában megkívánja a proletariátus részvételét. A burzsoáziát, mint osztályt meghatározó tevékenység (a tőkebirtoklás és a túlnyomó többség munkájából való értéktöbblet-kiszípolyozás mindennapos tevékenysége mellett) a tőke anyagi közösségének örökös fenntartása. Ebben az értelemben a Kínai Kommunista Párt végül a tőke pártjává vált, egyszerre működött az eredeti felhalmozás kiszolgálójaként és a hazai burzsoázia belső irányítójaként.

Mivel az osztály nem egy statikus képződmény, hanem egy folyamatosan változó társadalmi viszonyrendszer, a kapitalista osztály-

szerkezet növekedését Kínában csak a termelés változó jellegéhez fűződő viszonyán keresztül érthetjük meg. Még az értelmiségieket, majd üzletembereket a pártba csatornázó számtalan reform sem tudta volna biztosítani a tőkésosztály létrejöttét anélkül, hogy velük egyidejűleg létrejönne a tőkésekkel kölcsönös függésben lévő ellenpólus, a proletariátus. Az uralkodó osztály kialakulásának korai szakaszát túlhangsúlyozó elemzések hajlamosak ezeket a belső reformokat az elbeszélés középpontjába helyezni. Míg az igaz, hogy a hatalom fokozott koncentrációja a bürokratikus osztály kezében (az alsóbb társadalmi osztályból származó vezetőket célzó politikai tisztogatással együtt, amely a négyek bandájának¹⁴⁰ 1976-os letartóztatásával vette kezdetét) bizonyára elősegítette a tőkésosztály zökkenőmentes létrejöttét, pusztán egy bürokrácián belüli hatalomátrendeződés és -koncentrálódás még nem hoz létre burzsoáziát. A valóságban ezek a reformok csupán fontos előzmények voltak, amelyek csak az áruviszonyok kialakulásával, a lakosság túlnyomó többségének proletarizálódásával és a globális gazdaságnak való széles körű kitettséggel együtt teljesedhettek ki.

Az itt vizsgált korszak nagyrészt ilyen előzmények időszaka, nem pedig olyan kor, amelyben egyértelműen és teljeskörűen tőkésosztály gyakorolta a teljhatalmat. Ez azt jelenti, hogy a bürokrácián belüli frakcióharcok mindvégig folytatódtak, gyakran elősegítve a reformok és megszorítások ciklikus folyamatát, ami ezt az időszakot jellemezte. De egy új tőkésosztály létrejöttének folyamata rendkívül esetleges, és bár az átmenetet nem a prekapitalista uralkodó osztály „árulása” okozta vagy fejezte be, ennek a formálódó osztálynak a helyi jellegzetességei nagy hatást gyakorolhatnak a tőkés átmenet folyamatára. A Szovjetunió összeomlásának és a kínai fejlesztő rezsím felemésztődésének az összevetése világosan bizonyítja ezt. Kína esetében az új uralkodó osztály olyan politikai és technológiai elitek szövetségeként, majd összeolvadásaként nyerte el kezdeti formáját, amelyek valamennyire külön-külön jutottak hatalomra a fejlesztő rezsím viharosan változó osztálystruktúrájában. Így, mielőtt burzsoázia lett, a tőkésosztály „vörös mérnökök” osztályaként nyerte el előzetes formáját, akik a pártgépe-

¹⁴⁰ A négyfős kínai politikai csoportnak adott név, amely a kulturális forradalom (1966–1976) alatt jutott mind nagyobb politikai hatalomhoz.

zeten keresztül jutottak hatalomra, erősen érdekeltté válva a Párt stabilitásának biztosításában. Ez a stabilitás tette lehetővé a Párt számára, hogy elősegítse az új burzsoázia növekedését.

Az oktatási reformok ingamozgása kulcsfontosságú volt ebben a folyamatban, de az ennek a leírására alkalmazott kategóriák gyakran félrevezetőek lehetnek. A kulturális forradalom során elkövetett erőszakot például a legtöbbször úgy tárgyalják, hogy azokat a támadásokat hangsúlyozzák, amelyek az „értelmiségieket” érték vagy azokat, akiknek a családja „ellenforradalmár” osztályháttérrel rendelkezett. A reformfordulat ezzel szemben ezeknek a hivatalos (és *de facto* öröklődő) megnevezéseknek az eltörlésével járt, valamint megkezdődött az egyetemek újranyitása, a párttagság kinyitása a korábban attól elzárt csoportok felé, és a vidékre kényszerített ifjúság visszaengedése a városokba (és gyakran az egyetemekre). Abban a narratívában, amely szerint a reformokat egy árulás indította el, ez olyan elmozdulásként jelenik meg, mely során a korábban „ellenforradalmároknak” nyilvánítottak elkezdték visszanyerni a hatalmukat. Azaz eszerint az átmenet pusztán visszacsúszás, mintha ugyanazok az erők vezették volna, amelyek az első, megrekedt átmenetet is irányították a köztársaság korszakában. De ez aligha volt így. Sokan, akik a fejlesztő rezsim alatt hátrányos osztályháttérrel rendelkeztek, a szüleiktől örökölték meg ezeket a címkéket, akiknek alig vagy egyáltalán nem állt módjukban átörökíteni forradalom előtti osztályprivilegiumokat – melyek közül a legfontosabb persze a nemzedékek közti vagyönöröklés lett volna. Pontosan ezért vált annyira központivá az oktatás kérdése a kései fejlesztő rezsim osztályhatalomról szóló vitáiban.

De még az „értelmiségi” kategóriája is megtévesztő. Ez a fogalom a jelenlegi angol (és magyar – *a ford.*) értelmében az elit egy bizonyos, tudománnyal vagy művészettel foglalkozó részére utal, és ezen túl legfeljebb az agytrösztök, a szakpolitikaírók és más, a politikai szférában vagy tanácsadóként működő emberek munkájára terjed ki. Ma ez a kifejezés aligha fedi le a mérnököket vagy más magas szintű műszaki tudással rendelkezőket. Mindazonáltal – a fejlesztő rezsim oktatásának jellegéből fakadóan – az oktatáspolitikáról szóló vitákban központi szerepet játszó „értelmiségiek” egy jelentős részét épp az ilyen műszaki tudással rendelkezők alkották. Nincs kétség, hogy végül merre dőltek el ezek a viták: míg 1985-ben „a párttagok zöme még

mindig az alacsonyán képzett osztályokból került ki”, az összetétel gyorsan változott, és „az új tagok közt az értelmiségiek aránya az 1979-es 8%-ról 1985-re 50%-ra [növekedett]” (Andreas 2009: 235). De ez korántsem a humán értelmiség régi, prekapitalista osztályának új nemzedéke volt. „Az új osztály szívét vörös [azaz politikai hatalommal bíró] és szakértői káderek alkották, akiket a kommunista korszakban képeztek ki a Csinghua Egyetemen és más egyetemeken” (Andreas 2009: 234). Ugyanebben az időszakban tömegek koptak ki a pártból, különösen azok az idősebb tagok, akik a forradalom előtt vagy közvetlenül az után csatlakoztak. Sokan közülük akkor még alacsonyán képzett parasztok vagy munkások voltak, így ez is az új tagok irányába tolt el az egyensúlyt (Andreas 2009).

Az „értelmiségiek” beáramlása a pártba valójában a magas műszaki képzettséggel és már előzetes politikai befolyással rendelkezőknek (gyakran a fejlesztő rendszeren belül kiváltságos pozíciókkal bírók gyermekeinek) a beáramlása volt. Ráadásul a kulturális forradalom alatt sokan közülük átéltek bizonyos fokú nehézségeket, például vidékre kényszerítést vagy a családjukat érő támadásokat, de azért nem olyan szintűeket, mint azok a mézárítások, katonai rajtaütések és hosszú börtönbüntetések, amelyek a radikális munkásokat sújtották. Bár később az új elitek oktatási rendszere változatosabbá vált, kezdetben ezt a természet- és a mérnöki tudományok uralták. Ez a tendencia akkor vált nyilvánvalóvá, amikor diploma után a párton belül rögtön a legmagasabb pozíciókba kerültek: „a pártot irányító politikai bizottságban a természettudományos és mérnöki végzettségekkel rendelkezők aránya drámaian megnőtt, az 1982-es nulláról 1987-re 50%-ra emelkedve, 1998-ban 75%-ra és 2002-re 76%-ra” (Andreas 2009: 246). A 2002-es tizenhatodik pártkongresszus idején „a politikai bizottság állandó bizottságának mind a kilenc tagja – az ország leghatalmasabb emberei – mérnökként végzett, és ebből négyen, köztük Hu [Csin-tao], a Csinghua Egyetem öregdiákjai voltak” (Andreas 2009: 242). Csak az elmúlt két évtizedben kezdett a kínai tőkésosztály összetétele, a végzettségüket tekintve a globális normák felé mozdulni. Ez pontosan akkor történt, amikor az osztályszerkezet alsó része a tömeges privatizáció révén elnyerte a végső formáját, lehetővé téve, hogy a vörös mérnökök ezen előzményosztálya valódi tőkésosztállyá alakuljon.

Ezt megelőzően azonban ennek az új osztálynak az előzményjellege azt is jelentette, hogy a kiváltságokból még mindig sokkal könnyebben részesültek a politikai kapcsolatokkal és műszaki tudással rendelkezők, mint azok, akik közvetlenül irányították a termelést. Amikor pedig végbement a nagyszabású privatizáció, nem volt véletlen, hogy a sikeres állami vállalatok menedzserei és a velük szövetséges helyi és tartományi tisztviselők nagyrészt ebből a formálódóban lévő osztályból kerültek ki. A privatizáció azt jelentette, hogy „a legtöbb állami és közösségi tulajdonban lévő vállalat a menedzserek tulajdonába került” (Andreas 2009: 250). Ezzel teljessé vált a hatalom átalakulása pusztán politikai kiváltságokból a termelőeszközök közvetlen tulajdonlásába. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy ezen elitek vagyona sokkal közvetlenebbül kapcsolódott az értéktermelés körforgásához, kölcsönös (bár egyenlőtlen és kizsákmányoló) függést hozva létre az uralkodó osztály és a proletariátus között.

Ugyanakkor a „vörös mérnökök” öröksége magában hordozott egyfajta tehetetlenségi erőt is. A párton belül létrehozott klientúra-rendszer hamarosan hatékony eszköznek bizonyult a tőke mozgósítására és az uralkodó osztályt belülről romboló frakcióharcok megakadályozására. A fejlesztő rendszer fegyelmező állami mechanizmusai, amelyeket „vörös” bürokraták felügyeltek, hasznossá váltak a folyamatos felhalmozáshoz szükséges feltételek megteremtésében és megőrzésében. Ennek talán a legközvetlenebb hatása az volt, hogy az újonnan piacósított (és globális konglomerátumokká alakított) állami vállalatokban megnőtt a topmenedzserek, illetve más, az átmenet időszakában az ipari mérnökök ranglétráján felkapaszkodott szereplők hatalma – megteremtve a mai kor néhány leggazdagabb, a leghatalmasabb vállalatokat irányító tőkését. Összességében ez a tehetetlenségi erő vezetett végül az ilyen, „rendszeren belüli”, valamint a „külső” tőkések közti törésvonalhoz, előrevetítve az elkövetkezendő nagyobb konfliktusokat.

A DÉL FELTÁMADÁSA

Az 1990-es évek kezdetétől az új évezred hajnaláig tartó tíz év volt az az időszak, amelyben megkezdődött Kína hazai gazdaságának teljes és közvetlen integrációja a globális kapitalista piacba; ekkor az orszá-

got már nem szigetelték el az előző évtized folyamán a valuta- és árukereskedelemre kényszerített „zsilipek”. Az 1990-es években teljessé vált Kína új iparszerkezetének tengerparti jellege is, és ezzel új földrajzi felosztás jött létre, amely egyszerre haladta meg és élezte ki a szocialista korszakra jellemző város-vidék egyenlőtlenséget. A tengerparti fejlődés és a globális integráció a külföldi működőtőke-befektetések új hullámával vette kezdetét, miután az állam sikeresen megfékezte a magas inflációval és széles körű társadalmi elégedetlenséggel fémjelzett, a városokban összpontosuló 1989-es válságot. A kínai állam bizonyította a stabilitását azzal, ahogy Pekingben és az ország többi részén is leverték a felkeléseket, az inflációt pedig gazdasági megszorításokkal megfékeztek. Ez éles ellentétben állt a szocialista blokkban 1989 körül lezajlott tiltakozáshullámokkal. Bár a nyugati kormányok a nagy nyilvánosságot kapó Tienanmen téri események után szankciókat szorgalmaztak, a tőke hamarosan elkezdett beáramlani a bambuszhalózaton keresztül.

Erős jelzést adott a külföldi befektetőknek Teng Hsziao-ping 1992-es „dél-kínai körútja”, amely egyszerre volt szimbolikus kinyilvánítása annak, hogy a vezetőség elkötelezett a reformok folytatása iránt, és lehetőség annak bejelentésére, hogy számos új ágazat, az ingatlanpiacot is beleértve, nyitva áll a külföldi befektetők előtt. A globális piaci integráció tekintetében különösen fontos volt az az új intézkedés, amely lehetővé tette, hogy külföldről finanszírozott gyártók – befektetésért cserébe – a gyorsan növekvő kínai piacon is megjelenhessenek. Ezt a reformcsomagot az 1992 októberében megtartott tizennegyedik pártkongresszuson fogadták el; és ez volt az első alkalom, amikor a Párt legfelső szintje formálisan támogatta a „szocialista piacgazdaság” bevezetését (Naughton 1996: 288). Ez a retorikai váltás több irányból is alátámasztotta a hazai piaci erők megújult támogatását: még inkább visszaszorította a központi tervezés maradványait, kiterjesztette a piaci árképzést a gazdaság nagy részére, a magántulajdonnal szemben engedékenyebb új adórendszert vezetett be, és jóval több lehetőséget adott az állami vállalatoknak a dolgozók elbocsátására. Az elmozdulás egyben megmutatta azt is, hogy a külföldi befektetéseket érintő konzervatív közpolitika véget ért. A hazai magánvállalatok külföldi cégekkel egyes vállalatokat hozhattak létre, a (pár évvel korábban alapított, illetve újrainyitott) sencseni és sang-

haji tőzsdéken most először engedélyezték, hogy külföldiek korlátozott számú részvényt vásároljanak, a kettős árfolyamot 1994-ben megszüntették és egységes (erősen szabályozott) piaci árfolyamra cserélték (Naughton 1996). Mindez megnyitotta a kaput az évtizedet alapvetően meghatározó átalakulás előtt, amely gyakorlatilag felszámolta a szocialista korszak régi, városi, gabonafogyasztó ipari munkásosztályát (Naughton 1996).

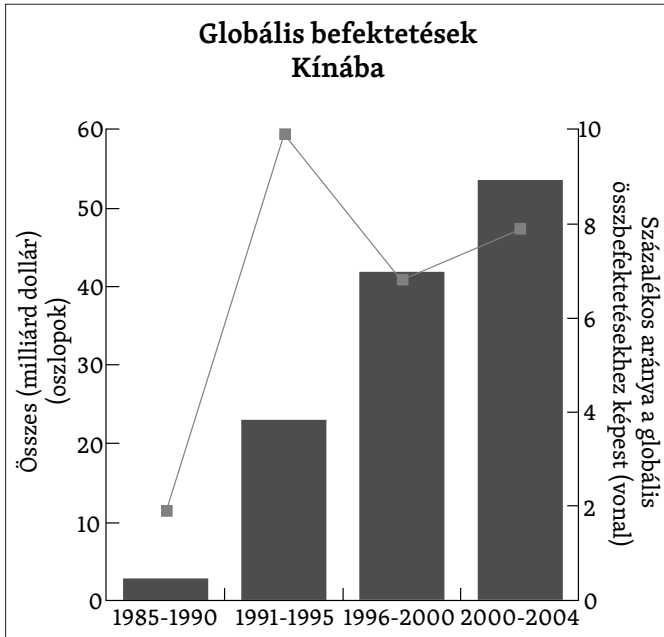
Az exportnövekedés biztosította Kína számára a nagy és egyre növekvő kereskedelmi többletet, ami segítette eloszlatni azt a félelmet, hogy olyan kifizetési problémákba ütközik, mint amelyek az olajalapú kereskedelem időszakát kísérték. E többlet bebiztosítása után a reformokat a tengerparti csomópontokba összpontosuló külföldi befektetések új áradata követte. 1993-ra a külföldi működőtőke-befektetés (FDI) elérte a huszonötmilliárd dollárt, ami „a hazai állóeszköz-befektetések közel 20%-át tette ki”, és ugyanebben az évben azok a cégek, amelyekben külföldi tőke működött, a hazai ipari termelés „több mint 10%-át adták” (Naughton 1996: 303). Bár a kínai állam állandó szerepvállalása miatt a „kínai csoda” összehasonlítható annak tajvani, dél-koreai és japán elődeivel, a gyors növekedésnek ez az időszaka sokkal jobban függött a külföldi befektetésektől és sokkal kevésbé volt az állami tulajdonban lévő (vagy pusztán csak jó összeköttetésekkel rendelkező) nagy monopóliumok által vezérelt, mint a többi „gazdasági csoda” esetében. 1991-ben, amikor a beáramló FDI valamivel több mint 1%-át tette ki a GDP-jének, Kína már elérte vagy meghaladta azokat az FDI-GDP arányokat¹⁴¹, amelyekkel Japán, Dél-Korea vagy Tajvan rendelkezett akár ipari fellendülésük, akár termelésük nemzetközivé válásának későbbi időszakaiban. 1992-re ez az arány 2% fölé emelkedett, 1994-re pedig elérte a megdöbbentő 6%-ot – vagyis a kínai fellendülés sokkal jobban viszonyítható a Délkelet-Ázsiában tapasztalt hasonló, exportvezérelt növekedési hullámokhoz, „ahol a 4–6 GDP-% körüli tőkebeáramlás gyakori volt” (Naughton 2007: 405). De még ez is visszafogott állítás, hiszen Kína fejletlenebb belső régiói lefelé húzzák az országos statisztikákat. Kuangtung és Fucsien tartományokban – melyek lakosságuk és területük tekintetében is összevethetők a legtöbb

¹⁴¹ Az FDI-GDP-arányból látható, hogy a külföldi befektetések mértéke az éves GDP hány százalékát teszi ki – *a szerk.*

délkelet-ázsiai országgal – az 1993 és 2003 közti időszakban az FDI a GDP 13, illetve 11%-át tette ki (Naughton 2007).

A termelés új földrajza rajzolódott ki: 1994 és 1998 között a délkeleti régió (Kuangtung, Fucsien és Hajnan tartományok) Kína teljes exportjának 46%-át adta, amelyet a szocialista korszak északkeleti ipari központja és az Alsó-Jangce (Sanghaj, Csiangszu és Csöcsiang) követett 23 és 21%-kal. Az összes többi tartomány együtt csak 10%-kal járult hozzá az exporthoz (Naughton 2007). Ez az egyenlőtlenesség nem a véletlen műve volt. Egyfelől a tengeri kereskedelem és a tengerparti logisztikai központok felemelkedését jelezte, másfelől pedig sokkal régebbi, a Ming- és Csing-dinasztiákig visszanyúló prekapitalista piaci hálózatok hagyatéka is volt, melyek most a bambuszhalózat formájában éledtek újjá. A legtöbb tengerentúli kínai család Kuangtung és Fucsien tartományokból származott, és még az évtizedek óta Délkelet-Ázsiában élők is gyakran megőriztek valamennyi nyelvi, családi vagy legalább kulturális kötődést ezekhez a helyekhez. Sok esetben a kapcsolatok kifejezetten közvetlenek voltak: a nem sokkal korábban Hongkongba vagy Tajvanra vándorlók igyekeztek felvenni a kapcsolatot a forradalom után a kontinensen maradt rokonaikkal. Tungkuanban például a lakosoknak „legalább 650 000 rokonuk volt Hongkongban és Makaón” 1986-ban, „és további 180 000 kínai nemzetiségű más külföldi országokban, többnyire Észak-Amerikában”. A [helyi káderek] által aláírt szerződések „fele a most Hongkongban élő, korábban tungkuani lakosokkal kötöttetett” (Lin 1997: 171, 174). De nemcsak nekik, hanem még a generációk óta külföldön élő tengerentúli kínaiak számára is rendkívül kedvező befektetési feltételeket biztosított a kínai állam, ami a bambuszhalózatból származó tőkét gyakran úgy kezelte, mintha belföldi forrásból érkezne. A Gyöngy-folyó deltájának és – kisebb mértékben – a Fucsienben található Hsziamenhez hasonló helyeknek a korai felemelkedése tehát e globális kapcsolatok közvetlen következménye volt. Ezek a területek az iparosításukat követően hatalmas vonzerőt gyakoroltak mind a munkakerőre, mind a befektetésekre, biztosítva ezzel saját pozíciójukat még akkor is, amikor az 1990-es évek során új helyekről kezdett beáramlani az FDI az országba.

7. ábra

Forrás: Rahman (2006: 17)

Habár Hongkong és Makaó a befektetések meghatározó forrásai maradtak, Tajvan fontossága gyorsan nőtt, valamint az Egyesült Államokból, az EU-ból és Japánból (gyakran a Virgin-szigeteki adómentes holdingokon keresztül) érkező FDI mennyisége is ugrásszerűen emelkedett. Szintén nőni kezdett a teljesen külföldi tulajdonú vállalatok súlya az összes megvalósult beruházásban először az 1980-as évek végén, majd az 1990-es évek közepén ismét megugorva (Naughton 2007), a fejlett országok közvetlen befektetéseinek szerepe azonban továbbra is visszafogott maradt. Az USA-ból, az EU-ból, Japánból és Kanadából érkező FDI 1985 és 2005 között mindössze negyedét tette ki a Kínába érkező összes FDI-nek. Összehasonlításképpen: „a világ összességét tekintve 1998 és 2002 között a fejlett országok fektették be az FDI 92%-át” (Naughton 2007: 413). Mindeközben a nemzetközi forrásból befektetett tőke mennyisége az egekbe szökött, és az ezredforduló környékére rekordszintet ért el. Mind a Kínába irányuló összbefektetés, mind Kína részesedése

a növekvő globális összbefektetésből jelentősen nőtt ebben az időszakban. Csak az Egyesült Államokba és az Egyesült Királyságba áramlott több FDI ezekben az években, és a 21. századra Kína mindkettőt megelőzte. Kína részesedése a globálisan a fejlődő országokba áramló FDI-ból 20 és 50% között ingadozott (Rahman 2006). Ez nem csupán azt jelezte, hogy Kína függ a külföldi tőkéttől és exportágazatokról, hanem azt is, hogy egyre inkább képes megelőzni délkelet-ázsiai riválisait a befektetésekért folyó versenyben.

KELET-ÁZSIA VISSZATÉRÉSE A KÖZÉPPONTBA

A folyamatot a világ fő termelőinek profitrátatrendjei határozták meg. Nem véletlen például, hogy a kínai beruházások felívelése ugyanakkor történt, amikor rövid időre visszaállt az Egyesült Államok iparának, különösképpen a feldolgozóiparnak a profitabilitása. Az 1990-es években, az USA-ban valaha tapasztalt leghosszabb (alig egy évtizedes) recessziómentes időszak során (ld. National Bureau of Economic Research 2023), az Egyesült Államok GDP-je folyamatosan nőtt, miközben a munkanélküliség csökkent, az infláció alacsony volt, a termelékenység pedig – a számítástechnikai fejlődés hatására – egyre élénkült. A munkahelyek számának növekedése rekordszinteket ért el, a fogyasztói hitelállomány tovább nőtt, amit a fogyasztás felledülése követett. Mindezt a csendes-óceáni ellátási láncokon keresztül előállított fogyasztási cikkek olcsóbbá válása segítette elő. Ebből a kereskedelemből Kína egyre növekvő részesedést tudott szerezni az évtized folyamán – végső soron délkelet-ázsiai versenytársai rovására (ld. Brenner 2002). Ebben az időszakban a jóval munkaintenzívebb, alacsonyabb technológiai szintű kínai feldolgozóipar nem fenyegette a fejlettebb technológiát alkalmazó amerikai gyártókat, mivel a termelési láncban sokkal lejjebb szereplő árukra specializálódott. Bár ez a fajta termelés egyszerűen nem volt megvalósítható az Egyesült Államokban (a magasabb bérek miatt), a szerződési hierarchiákon keresztül a nyereségek egy része gyakran mégis amerikai vállalatoknál halmozódott fel. Az amerikai kereslet azonban csupán egy eleme volt a kínai felemelkedésnek, amihez ezen túlmenően válságokra is szükség volt.

Először is: a vagyonpiaci buborék kipukkadása Japán hatalmának meggyengüléséhez vezetett a régióban. A Plaza-egyezmény súlyosan hátráltatta a japán belföldi termelést, ami az 1980-as évek közepétől a tőke gyors kiáramlásához, odahaza pedig spekulációhoz vezetett. A buborék 1990-es kipukkadása két évtizednyi relatív stagnálásba taszította a japán gazdaságot. Már a Plaza-egyezmény előtt is gyors ütemben csökkent a japán vállalatok profitrátája, és a legtöbb jelentős japán cég spekulatív pénzügyi eszközökbe és a virágzó ingatlanpiacba pumpálta a tőkéjét. A buborék kipukkadása után mindez súlyosan deflálódott eszközök tömegét és a felívelés idején felvett hitelek hatalmas kamatait terhelte rájuk. Ahol a profitabilitás megmaradt, a cégeknek még ott is egyre gyakrabban az adósság törlesztésére kellett fordítaniuk a bevételeiket ahelyett, hogy új befektetéseket finanszíroztak volna. Történt ez annak ellenére, hogy a gazdasági fellendülés érdekében rendelkezésre álltak rendkívül alacsony kamatozású hitelek is. A válságra adott hagyományos monetarista válasz (a likviditás és a pénzkínálat növelése) csődöt mondott az új hitelek iránti zuhanó kereslet miatt, mivel a vállalatok inkább a mérlegeiket igyekeztek helyrehozni. A japán állam ezért közbelépett, és hogy víz felett tartsa a gazdaságot, alapszintű keresletet biztosított a bankrendszer számára, a pénzt pedig infrastruktúrába vagy más, homályosan keynesiánus projektekbe¹⁴² irányította. Bár ez nem volt elegendő a fellendüléshez, a teljes összeomlást vitathatatlanul megakadályozta. Az eredmény a két „elveszett évtized” volt: rendkívül lassú növekedés, tartósan (habár nem megrázóan) magas munkanélküliség, a munkaerő növekvő kiszolgáltatottsága és a nacionalista nézetek terjedése.

Kína számára Japán hanyatlása egyértelmű eredményekkel járt. A japán tőke ebben az időszakban túl gyenge volt ahhoz, hogy számottevő ellensúly legyen a bambuszhálózatnak, annak dacára, hogy a korai felhalmozást jelentős részben japán befektetések ösztönözték. Ugyanakkor az alacsony japán növekedési ráták továbbra is biztosították az FDI folyamatos áramlását Kínába és más országokba is. A bambuszhálózat Kínába irányuló FDI-ával szemben a japán források nem összpontosultak annyira Kuangtungra és Fucsienre. A Kína és Japán közti ke-

¹⁴² Keynes gazdasági recessziót az állami túlköltekezéssel, a kereslet állami élénkítésével kívánta lerövidíteni és mérsékelni – *a szerk.*

reskedelem helyett a központi és északi partvidék fellendülését segítette, különösen Sanghajét, amely az 1990-es években a japán befektetések legnagyobb kedvezményezettje volt. 1991 és 1994 között a Kínába irányuló japán FDI évi 53%-kal nőtt (Thomson 1997). 1995-ben érte el 4,5 milliárd dolláros csúcst, a teljes kínai FDI körülbelül 8,8%-át, majd az 1990-es évek második felében csökkenni kezdett. A Kínában befektetett japán FDI az ázsiai pénzügyi válság éveiben érte el a mélypontot, végül az új évezredben ismét erőre kapott (Rahman 2006). Annak ellenére, hogy a japán tőke továbbra is jelentős befektetője maradt a régiónak (és megőrizte dominanciáját a kutatás-fejlesztésben, valamint a csúcstechnológiai szabadalmak terén), most rákényszerült, hogy megossza a befolyását a bambuszszálalattal, így nem tudta fenntartani a régióban máshol tapasztalható merevebb, Japán-központú hierarchikus kapcsolatrendszer. Eközben közeledett az az idő, amikor a bambuszszálalattal (és Dél-Korea) tőkései a Kínával való egymásrautaltságuk növekedését elkezdték a Japántól való függés jövedelmező alternatívájának látni.

A második jelentős fordulópontra az ázsiai pénzügyi válság volt, amely 1997-ben Thaiföldön kezdődött. A thai ipar, építőipar és szolgáltatások profitrátái már 1990-től csökkenni kezdtek. Az ipar, amely sokkal jobban függött az exporttól mint Japán, Dél-Korea vagy Tajvani elődei, a globális kereskedelmi hierarchiákban elfoglalt helyzetének köszönhetően vertikális és horizontális korlátokkal szembesült. Egyrészt a thai cégek nem voltak sikeresek a munkaerő-takarékos technológiák bevezetésében, ami megakadályozta, hogy feljebb lépjenek az értékláncban, másrészt az 1990-es évek során egyre intenzívebbé váló „realizációs válságba” kerültek, így a thai termelők nem voltak képesek megfelelő részesedést szerezni a piaci keresletből az erősödő – elsősorban kínai – versenytársakkal szemben. A Japánban beköszöntött stagnálás egyúttal azt is jelentette, hogy Ázsia legnagyobb gazdaságának fogyasztói kereslete drámaian csökkent. Ennek következtében az Egyesült Államok és Európa váltak a legfontosabb exportpiacokká, és az ezekhez való hozzáférésért folyó verseny egyre inkább zéró összegű játszává vált. Minthogy az Egyesült Államok importjában a kínai részesedés az 1990-es 3,1%-ról 1998-ra 8%-ra nőtt, Thaiföld stagnál és csekély, 1,4%-os részesedése ennek a „realizációs válságnak” a bizonyítéka volt. Ez az emelkedő bérekkel párosulva

a spekulatív befektetések gyors növekedéséhez vezetett a bankok, a biztosítás és az ingatlanpiac területén – hasonlóan a japán vagyoni buborékhoz (Glassman 2004).

Mindeközben az 1994-es kínai valutareformok a jüan leértékeléséhez vezettek, de teljesen lebegő árfolyamhoz nem, így a kínai versenyképesség tovább nőtt, ám a valutaspekulációtól való mérsékelt elszigeteltség is megmaradt. Ugyanebben az évben a Thaiföldre irányuló FDI mennyisége mélypontra került, és amikor helyreállt a szintje, a befektetések nagy része már az ingatlanpiacra, nem pedig az iparba érkezett. Mindezt a thai állam által ösztönzött liberalizációs és deregulációs intézkedések hulláma segítette elő. Feloldották a pénzügyi szektort érintő korlátozásokat, és ami a legfontosabb, a növekvő adóssággal szembeülve „az állam feloldotta a legtöbb devizasabályozást és megnyitotta a Bangkoki Nemzetközi Banklétesítményt (Interantional Banking Facility), ami lehetővé tette az offshore kölcsönfelvételt külföldi valutákban, majd a visszaváltást thai bátra”. A bátot „a dollárt előnyben részesítő valutakosárhoz kötve” hagyták, majd 1997-ben lebegtetni kezdték (Glassman 2004: 184–187). A végeredmény az ingatlanpiaci buborék kipukkanása volt, ezt pedig a devizaspekuláció olyan hulláma követte, amely az egész régiót válságba taszította. Thaiföldön a leértékelés és infláció együttes hatására csökkentek a reálbérek, a munkanélküliség pedig több mint a duplájára nőtt. Az elbocsátott dolgozók vidékre vándoroltak, ami növelte a vidéki szegénységet és népi tiltakozások hullámához vezetett. Indonéziában gyorsult az infláció, kínai- és kormányellenes zavargások rázták meg az országot, és a Szuharto-rezsim lemondásra kényszerült. Dél-Koreában a tőzsde és a pénzintézetek összeomlottak, számos csebolt átszerveztek, kivásároltak vagy ment csődbe, és az IMF-nek kellett közbelépnie, hogy kimentse a súlyosan eladósodott kormányzatot.

Bár a növekedés és a befektetések Kínában is visszaestek, a válság legsúlyosabb következményeit elkerülték. Az Egyesült Államok továbbra is erős exportpiac maradt (és még fontosabbá vált a saját dotkomlufija után)¹⁴³, a jüan védve volt az elharapódzó spekulációtól, az ipar profit-

¹⁴³ A dotkomlufi tőzsdei buborék volt, időszaka egybeesett az internet elterjedésének hatalmas növekedésével, a rendelkezésre álló kockázati tőke elszaporodásával és az új dot-com startupok tőzsdei értékének gyors növekedésével, lásd Greene és Joseph (2018 [2015]) – *a szerk.*

rátája stabil maradt, ami pedig a legfontosabb, Kína valamennyi jelentősebb regionális versenytársa lényegében felszámolódott. Mindennek eredményeként az évezred végére a kontinentális Kína egy új tőkés centrummá vált, és leelőzte a japánokat a csendes-óceáni térség gazdasági hegemóniájáért folyó versenyben. Ami talán a legfontosabb: az ázsiai pénzügyi válságok sorozata meggyőzően igazolta az új kísérleteket a monetáris kontroll, a pénzügyek és a jelentősebb cégcsoportok irányítására. Mindez megmutatta, hogy a pártállam által összefogott kínai tőkésosztály képes beavatkozni az osztályuk kisebb frakciói által ösztönzött spekuláció veszélyes ciklusaiba. A monetáris biztonságnak és a menedzseri felügyeletnek ez a logikája határozta meg az ezredfordulón az alapvető iparágak szerkezeti átalakítását. Kína piaci integrációja azonban sohasem lehetett teljesen védett a szomszédait sújtó változásoktól.

ADÓSSÁGOK

Bár végső soron ezek a regionális válságok voltak a kínai átmenet sikerének kulcsai, a belföldi korlátokkal párosulva veszélyeztették is az átmenet stabilitását. Az 1989-es pekingi eseményeket a megszorítások újabb időszaka követte, amikor a vezető reformereket kiszorították a pártból, az inflációt megfékeztek, és a döntéshozók ismét a piacosítás korlátozására törekedtek. De éppen a piac erejének korlátozására tett kísérlet teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy a piac még tovább terjeszkedjen. Egyrészt az átmenet egyenlőtlenségei által kiváltott zavargások elfojtása segített helyreállítani a gazdaság stabilitását, és ez a stabilitás később meggyőzte a nemzetközi befektetőket. Másfelől azonban a zavargások a mélyebb válságokat is jelezték. Az 1980-as évek folyamán a helyi vezetőket arra bátorították, hogy – a kockázattól függetlenül – hatalmas mennyiségű tőkét irányítsanak falusi vállalatokba és kereskedelmi ingatlanfejlesztésekbe. Hogy ezt a folyamatot ösztönözzék, szabályozatlan bankok százai jöttek létre országszerte, melyek mindeközben látszólag maguk is jövedelmező befektetéssé váltak. A hiányzó pénzpolitika és a robbanásszerű növekedés együttese hatalmas falusivállalat-buborékot hozott létre, valószínűleg az új korszak első kifejezetten kapitalista válságát. Az 1990-es évek elejére világossá vált,

hogy sok falusi vállalat egyszerűen nem termelékeny, a kereskedelmi ingatlanok gyakran rendkívül túlértékelték, az új bankok portfóliói pedig nagyrészt rossz minőségű hitelekre épülnek.

Eközben, mivel a Tienanmen téri események miatt rövid időre hitelebargót vezettek be az országgal szemben, a külkereskedelmi hiány éppen akkor nőtt meg, amikor a külső finanszírozáshoz való hozzáférés átmenetileg korlátozottá vált. Emiatt a megszorítások egy része szándékolt kísérlet volt arra, hogy szigorú kvóták bevezetésével és a béremelések visszaszorításával csökkentsék a belföldi beruházási keresletet. A banki hitelállomány növekedése lelassult, 1988 és 1989 között mindössze 10,6 %-os volt, szemben a korábbi évek csaknem 30%-ával. Ezt a lassulást az állóeszköz-beruházások visszaesése követte: 1989-ben 8%-kal csökkentek a befektetések, és „az 1988-as 32 GDP%-ról 1990-re a GDP 25%-ára zuhant” (Naughton 1996: 275–276). Az állam ismét növelte a részesedését az összberuházásokból, és a városlakók követeléseit részben úgy teljesítették, hogy újra az állami vállalatoknak a megszorítások hatásaitól való megóvására összpontosítottak. De eltekintve néhány, a városiaknak kedvező intézkedéstől, az új (különösen a termelési javakat érintő) árszabályozástól, valamint attól, hogy valamelyest növelték a tervgazdaságra fordított juttatásokat, a Párt konzervatív tagjai immár nem tudtak semmiféle igazán átfogó tervet ajánlani a reformok visszafogására, vagy akár csak az átmenet instabilitásából fakadó számtalan probléma megoldására. Ehelyett arra voltak kárhóztatva, hogy újra és újra ugyanazt a minimális, elégtelen programot ismételjék meg, amelyet minden alkalommal felkínáltak, valahányszor elveszni látszott a reformok feletti kontroll. Ennek hatására megint recesszió következett, amely segített megtisztítani a piacot, helyreállítani a stabilitást, és megteremtteni a reformok újabb hullámának feltételeit (Naughton 1996).

A recesszió során a befektetések mellett a fogyasztás is visszaesett, mivel a háztartások annyi pénzt vontak ki a spekulatív konstrukciókból, amennyit csak tudtak, és jövedelmüket inkább a megtakarítási számlák felé irányították. A kereslet visszaesése megszüntette az 1980-as évek végén kialakult tartós hiányt is, ez pedig lehetővé tette, hogy a piac kevésbé spekulatív igények felé forduljon. A hitelebargó ellenére a külföldi piacok nyitva maradtak a kínai export előtt, a kínai különleges gazdasági övezetek pedig a beáramló FDI számára. Az export

most először kezdte el stabilan felülmúlni az importot GDP-arányosan. Mindeközben nőtt a munkanélküliség, különösen vidéken, ami a munkaerő egyre nagyobb tartalékseregét biztosította a partvidéki termelési csomópontok számára. A Kelet-Európa-szerte összeomló szocialista rezsimekkel (és a Szovjetunió hamarosan elkövetkező összeomlásával) párosulva a növekvő népességtöbblet előrevetítette a jövőbeli elégedetlenséget, de a konzervatívoknak nem volt működőképes tervük a növekedés újraindítására vagy e népességnek a tervgazdaságba való visszaintegrálására. Mindeközben a külföldi befektetések már olyan új helyszínekről is elkezdtek beáramlani, mint Tajvan; a befektetők ki akarták használni ugyanazokat a lehetőségeket, amelyek révén Hongkong globális pénzügyi központtá nőtte ki magát (Naughton 1996).

A kísérlet, hogy a városokban elhelyezkedő állami vállalatokat megóvják a recesszió hatásaitól, kevésbé volt sikeres a munkások elégedetlenségének megfékezésében, de azt elérte, hogy az 1980-as évek végén tapasztalt lassú versenyvezérelt profitnövekedést 1989–1990-re a profitráták gyors zuhanása váltotta fel. Ahogy a veszteséges állami vállalatok aránya nőni kezdett, maga az állami szektor is egyre kevésbé bizonyult megbízható finanszírozási forrásnak. Ez még inkább aláásta az állam azon képességét, hogy a piac helyettesítőjeként lépjen fel (Naughton 1996). Miközben ezek a trendek tovább csökkentették a tervhez való bármiféle nagyszabású visszatérés esélyét, lassan összeállt egy új reformprogram, válaszul a számtalan makroökonomiai szakpolitikára, melyet a konzervatívok képtelenek voltak kezelni. A program központi eleme volt a bankrendszer reformja és konszolidációja, ami egyszerűsíteni próbálta a lakossági megtakarításokhoz való hozzáférést. Ez egy kulcsfontosságú reform volt, amely végérvényesen felszámolta az állami beruházások ismétlődő válságait, és teljesen új alapra helyezte a pénzügyi rendszert. Egy ilyen változás csak azért volt lehetséges, mert a növekvő jövedelmek (amelyeket ekkortájt már gyakrabban monetizáltak) biztosították, hogy 1978-tól a személyes megtakarítások gyorsan növekedjenek. Hamarosan a lakossági megtakarítások váltak a beruházások legfontosabb forrásává, pótolva az állami tulajdonú szektor csökkenő hozzájárulását (Naughton 2007).

Az átmenet időszakának kezdetén Kínában nem létezett valódi bankrendszer, és az egyetlen könnyen elérhető pénzügyi modell a szovjet tanácsadók által az 1950-es években hátrahagyott elnagyolt tervezet

volt. Hivatalosan csak egy bank létezett: a Kínai Népbank elnevezésű jegybank, amely a pénzügyminisztérium egyik alosztálya volt, 1978-ban mindössze nyolcvan alkalmazottal, és amely szinte egyetlen bankokhoz kapcsolódó funkciót sem töltött be. A falusi vállalatok fellendülése az 1980-as években azonban egyszerre növelte a befektetés iránti keresletet és tette nyilvánvalóvá, hogy szükséges egy olyan, a tervgazdaság rendszerén kívül eső befektetési infrastruktúra, amely képes kezelni a kialakulóban lévő iparszerkezet széttagozottságát, kiterjedtségét és összetettségét. Az eredmény a bankoktól a zálogházakig számtalan formát öltő pénzügyi intézmények számának gyors, nagyrészt kontrollálatlan megsokszorozódása volt az 1980-as évek során: „1988-ra húsz bankintézet, 745 vagyongazdálkodó és befektetési társaság, harmincnégy értékpapír-társaság, száznyolcvan zálogház és szinte megszámlálhatatlan pénzügyi vállalat [beleértve a helyi ‘bankokat’ és hitelszövetkezeteket] kezdte meg a működését országshatáron túl” (Walter és Howie 2012: 35). Mindez a pénzügyi „modernizáció” nevében történt, és a kormányzat minden szintjén új pénzügyi intézmények létesültek, tükrözve a decentralizációt, amelyen a tervgazdaság infrastruktúrája a szocialista korszak közepén átment.

A fellendülés idején valójában a helyi szintű pártkáderek voltak azok, akik intézményi hatalmat gyakoroltak a bankrendszer felett, és vezérelték annak gyors terjeszkedését. Az 1980-as évek folyamán például a Kínai Népbank fiókvezetőit a helyi pártszervek nevezték ki, nem pedig a központi állam. Akárcsak a szocialista korszak tervgazdaságának decentralizált rendszerében, a helyi pártbizottságok strukturális érdeke most is a növekedés ösztönzése volt, hiszen politikai teljesítményüket a körzetük gazdasági teljesítményén mérték. Ekkorra azonban a növekedés mércéje már nem a pusztán kibocsátás volt, hanem gyakran az érték, egészen pontosan az exporttermelés „hozzáadott értéke”. Ugyanakkor ott voltak még az olyan járulékos előnyök, mint a lehetőség források elsikkasztására, a jövedelmező (értékes amerikai vagy hongkongi dollárban rögzített) szerződések aláírása Hongkonggal, illetve az új vállalatok dolgozóinak munkájából származó haszon. A múltban a hasonló strukturális kényszerek arra ösztönözték a kádereket, hogy felnagyítsák a kibocsátás mértékét, különösen a kulcsfontosságú ipari vagy mezőgazdasági termékeket illetően, hogy ezzel több erőforrást szerezzenek a központi állam befektetési rendszeréből.

Hasonló túlzások jellemezték az 1980-as éveket is, de akkor már határozottabban spekulatív színezetet kaptak. Minden körzet ingatlan- és falusivállalat-szektorát kétségbevonhatatlanul növekvő iparágként ábrázolták, és a befektetők érdekeltté váltak az illúzió fenntartásában – legalábbis addig, amíg saját részesedésüket el nem adták. De most, ahelyett, hogy eltúlozták volna a kibocsátás nagyságát, hogy további befektetéseket szerezzenek a központi államtól, a helyi kormányzatok inkább létrehozták saját, következetlen, spekulatív és rendkívül instabil pénzügyi infrastruktúráikat, hogy magukhoz vonzzák a lebegő, nem tervgazdaságból származó nyereségeket és a személyes befektetési források növekvő tömegét. 1984 és 1986 között a hitelek száma minden évben több mint 30%-kal nőtt, majd 1987 és 1991 között ez a növekedés kicsit lelassult, de még mindig több mint évi 20% volt. Ez féktelen inflációt gerjesztett, és amikor az állam megpróbált némi adminisztratív kontrollt gyakorolni az új pénzügyi rendszer felett, az eredmény helyi bankpánikok sora lett, ami csak tovább fűtötte az 1980-as évek végének növekvő elégedetlenségét (Walter és Howie 2012).

A konzervatív megszorítások azonban pusztán a hitelezés visszaszorítására irányultak, megfojtva ezzel az összes beruházást. Mindezt annak reményében, hogy visszaterelhetik a gazdaságot a tervgazdaság infrastruktúrájába. Az állami szektor azonban már így is túlságosan függött a tervgazdaságon túli gazdaságtól, és ez a kísérlet csak felgyorsította a sorvadását. A vérszegény tervgazdaságon és az instabil új bankrendszeren kívül egyszerűen nem létezett más befektetési infrastruktúra. A megszorításokat követő reformok kezdeti újjáéledése tehát egyrészt ettől a rendkívül szabályozatlan pénzügyi rendszertől függött, másrészt arra szolgált, hogy a rendszert átsegítse a szerkezetátalakítás fájdalmas időszakán. De ironikus módon az új reformista rezsim volt az, amely végül kipukkasztotta a lufit. 1989 eseményei már bebizonyították, hogy az elharapódzó infláció és az ellenőrizetlen spekuláció instabilitást okoz. Így, hogy az állami vállalatok hiányt termeltek, és az őket finanszírozó bankok pedig egyre több és több rossz hitellel rendelkeztek, nyilvánvalóvá vált, hogy kiterjedt pénzügyi reformokra van szükség. Ugyanabban az évben, amelyben Teng dél-kínai körútját járta, lecsapott a globális recesszió, és az infláció ismét az egekbe szökött, veszélyeztetve a reformtervek újraindítását. De a reformisták ezúttal, az 1980-as évektől eltérően, legalább megfogalmaztak egy hozzávető-

leges megoldást a problémára. Most az állam a szovjet tanácsadóktól örökölt homályos tervezet helyett az amerikai pénzügyi rendszert választotta modelljéül. A kísérletet Csu Zsung-csi, Sanghaj korábbi polgármestere vezette, akit sikeres városvezetése jutalmául 1991-ben miniszterelnök-helyettesé léptettek elő. Mandátumával egyidejűleg Csu a jegybank elnökeként is szolgált, a monetáris politikát felügyelte. Ebben a kettős szerepében 1993-tól országos pénzügyi reformokat kezdett bevezetni, éppen akkor, amikor a nagyvárosokban az éves infláció ismét meghaladta a 20%-ot. A gazdaságpolitika újra a megszorítások időszakába lépett – de ezúttal ezt nem a konzervatívok, hanem a reformista frakció irányította (Naughton 1996).

Első lépésként több szinten próbáltak választ adni a decentralizációra. Az adórendszer átláthatatlan volt a helyi szinten megállapított, gyakran vállalatspecifikus adókulcsok miatt, ezért ezt a területet 1994-től jelentősen átalakították. A pénzügyi reformokat a számos nyugati országban alkalmazott föderalista rendszerekről mintázták; az adónemeket világosan meghatározták és felosztották a központi és helyi kormányzatok közt. Tekintettel a decentralizáció azon szintjére, amely mind politikailag (az 1960-as évektől fogva), mind pénzügyileg (az 1980-as évektől kezdve) normává vált, ezeknek a reformoknak az volt a hatásuk, hogy megkezdődött az adóhatóság újraközpontosítása, és ezzel erősödött a központi állam képessége, hogy ténylegesen végrehajtsa a saját szakpolitikáit (Naughton 2007). Ezzel egyidejűleg magát a pénzügyi rendszert is központosították. A sok homályosan körvonalazott, szabályozatlan kisbefektetési mechanizmust egy koherensebb infrastruktúra váltotta fel, amelyet az állami tulajdonú kereskedelmi bankok „nagy négyese” dominált: a Kínai Ipari és Kereskedelmi Bank, a Kínai Mezőgazdasági Bank, az Építési Bank és a Kínai Bank (Bank of China). A nagy négyes valamennyi tagja kicsit eltérő hatáskört kapott: a városokban a Kínai Ipari és Kereskedelmi Bank dominálta a hitelezést és a betéteket, vidéken a Kínai Mezőgazdasági Bank, miközben az Építési Bank projektfinanszírozást biztosított, a Bank of China pedig a külkereskedelmi és devizaügyleteket kezelte. A nagy négyesen kívül három nagy gazdaságpolitikai bank jött létre: a Kínai Fejlesztési Bank, az Export és Import Bank és a Mezőgazdasági Fejlesztési Bank. E bankok feladata volt a központi állam által meghirdetett szakpolitikai projektek

végrehajtása, például a nagyszabású infrastruktúraépítés vagy a kínai export nemzetközi támogatása. Az ezredfordulóra a nagy négyes kezelte az összes pénzügyi tőkénének több mint felét, a gazdaságpolitikai célú bankok pedig a negyedét. A fennmaradó rész kisebb hitelszövetkezetekből, a postatakarék-rendszerből és a részvénytársaságként működő kereskedelmi bankokból állt, de ezek mindegyike függött a nagy négyestől, mely mindmáig uralja a bankközi hitelezést (Naughton 2007).

A Hajnan tartományi ingatlanbuborék 1993-as és a Kuangtung Nemzetközi Vagyonkezelő és Befektetési Társaság (Guangdong International Trust & Investment Company, GITIC) 1998-as összeomlásának kettőse jól szemlélteti a korszak általános ívét. Hajnant, ami addig egy szegény trópusi sziget volt, 1988-ban leválasztották Kuangtungról, és egyszerre tartománnyá és különleges gazdasági övezetté is nyilvánították. Elkezdtek fiatal spekulánsok beözönlenni, a beruházásokat pedig huszonegy szabályozatlan vagyonkezelő társaság koordinálta, amelyek közül a legnagyobbak gyakorlatilag tartományi kormányzatok pénzügyi szárnyai voltak. Noha a mintát Sencsen adta, úgy tűnt, hogy a hajnani különleges gazdasági övezet az exportipar fejlesztését mindig csak tolja maga előtt (és a helyi természeti erőforrások kizsákmányolását is). Ehelyett a földhasználati jogok eladását lehetővé tevő szabályozása arra ösztönözte a spekulánsok nagy részét, hogy az exportipar helyett egyenesen az ingatlanpiacba fektessenek be. Néhány év leforgása alatt „húszezer ingatlantársaság jött létre – a szigeten élő minden nyolcvanadik emberre jutott egy”. Még a kikötőt is megvásárolták (egy japán fejlesztő), és hatalmas lakóparktornyokká alakították, hiszen az ipari területeket a lakóterületeknél jóval olcsóbban adták. Teng Hsziao-ping 1992-es dél-kínai körútja után, amely megerősítette a reformprojekt felé való elköteleződést és Dél-Kína fontosságát ebben a folyamatban, úgy tűnt, semmi sem állíthatja meg a hajnani ingatlanok értékének emelkedését (Walter és Howie 2012).

A valóságban azonban Csu Zsung-csi pénzügyi konszolidációja azonnal lerombolta a hajnani buborékba vetett befektetői bizalmat, mely így már 1993-tól egyértelműen elkezdett összeomlani. A kipukkadt buborék rossz adósságok tömegét hagyta maga után. Csak ebben az egy különleges gazdasági övezetben öt év alatt az országos költségvetésnek mintegy 10%-át kitevő adósság halmozódott fel, Hajnant pedig hama-

rosan megfosztották különleges gazdasági övezet státuszától is (Walter és Howie 2012). Az évtized eleji összeomlás mellett az ország nagyobb pénzügyi problémáinak többsége tartósan megmaradt: az állami vállalatok deficitproblémáit sohasem oldották meg, a nem teljesítő hitelek felhalmozódását pedig már nem lehetett sokáig figyelmen kívül hagyni. Mindez a Kuangtung Nemzetközi Vagyonkezelő és Befektetési Társaság (GITIC) 1998-as, az ázsiai pénzügyi válság során végbement csődjével vált egyértelművé. Ez volt „az első és az egyetlen hivatalos csődje egy jelentősebb pénzügyi szervezetnek Kínában”. Ráadásul a GITIC felügyelte a Kuangtungba – az ország akkor leggazdagabb tartományába – irányuló nemzetközi hitelek jelentős részét (Walter és Howie 2012). A legtöbb délkelet-ázsiai országot sújtó válsághoz képest a GITIC összeomlása viszonylag visszafogott volt. Mindazonáltal Hajnan és a GITIC kettős bukása bebizonyította, hogy az instabil vagyonkezelő és befektetési társaságok által vezérelt pénzügyi rendszer hasonló pénzügyi válsággal fenyegethet Kínában.

Ez még inkább ösztönözte, hogy a nagy négyest a központi kormány egy kézben fogja össze, de emellett közvetlenül vezetett a pénzügyi reform második fő elemének végrehajtásához is. Ezt ismét az amerikai rendszerről mintázták, és ismét Csou Zsung-csi irányította (habár Csou Hsziao-csuan, az Építési Bank vezetője dolgozta ki). Lényege az volt, hogy a nagy négyesnél összegyűlt rossz hiteleket egy sor vagyonkezelő vállalatba szervezik ki, amelyek aztán több év alatt megmentik, ami az eredeti befektetésekből megmenthető. Lényegében pontosan ugyanazt a módszert használták, amivel az USA-ban a megtakarítási és hitelválságot kezelték. Ez hivatott helyreállítani a nagy négyes mérlegeit, illetve általában véve összhangba hozni a kínai pénzügyi rendszert a nemzetközi normákkal. A folyamat azonban sosem fejeződött be, és kudarca miatt a kínai pénzügyi rendszer a továbbiakban egyrészt függött a fogyasztói betétekre támaszkodó banki finanszírozástól, másrészt különösen hajlamossá vált arra, hogy a befektetések fenntartása érdekében egyre nagyobb spekulatív buborékokat fújjon fel (ld. Walter és Howie 2012).

VIDÉKI FELLENDÜLÉS ÉS ÖSSZEOMLÁS

Ezek az országos pénzügyi reformok ugyanilyen pusztító hatással voltak a vidékre is, ahol már régóta kialakulóban volt egy gazdasági buborék, amit az 1980-as években az emelkedő vidéki jövedelmek, a vidéki ipar gyors növekedése és a vidéki piacok újjáéledése kezdett el felfújni. Ez az 1990-es években csúcsonyosodott ki, majd a buborék kipukkadásával végződött. Az összeomlás egyik tényezője a falusi vállalatok és a sebesen átalakuló városi iparszektor integrációja (a falusi és állami vállalatok fentebb ismertetett kapcsolata) volt. De az ilyen külső függőségen túl belső ellentmondások is jellemezték a vidéki buborékot, amelyek szinte garantálták a végső összeomlást. A mezőgazdaság mindvégig erősen védett volt a globális piac nyomásaitól, és a vidéki földek névlegesen közösségi tulajdonban maradtak. Ez a védelem biztosította a növekvő jövedelmeket és a relatív stabilitás alapját. Azonban a versenyképes vidéki ipar gyors, nagyrészt szabályozatlan növekedésével párosulva ezek a feltételek olyan fellelendülést, majd összeomlást idéztek elő, amely végérvényesen tönkretette a szocialista vidéket.

Miután az 1989-es városi tüntetéshullám utóhatásai némileg csillapodtak, az állam újra nekiállt a városi élelmiszer-támogatásokat érintő radikális piaci reformok végrehajtásának. Ezek a támogatások – a szocialista fejlesztő rendszer maradványai – a városi munkásosztály megélhetési költségeinek mérséklésére szolgáltak. Az 1988-as és 1989-es árreformok okozta féktelen infláció és az azt követő zavargások miatt elakadtak a támogatások átalakítására tett kísérletek. Ironikus módon azonban épp ezeknek a városi tüntetéseknek az erőszakos és határozott leverése tette lehetővé a népszerűtlen reformokat. Az új reformcsomag folytatása volt a támogatások állami kiadásokon belüli arányának csökkentésére tett korábbi kísérleteknek, miután a kiadások az 1980-as évek végi infláció hatására ismét emelkedtek. De az 1980-as évek elejétől eltérően ezúttal az állam a városi élelmiszerárakat, nem pedig a vidéki beszerzési árakat célozta. A városi gabonaárakat 1991-ben liberalizálták, ami abban az évben 35%-kal növelte a gabona városi árát, 1992-ben további 25%-kal, 1993-ra pedig felszámolták a városi élelmiszerjegyek állami rendszerét. Az emelkedő mezőgazdasági árak a termelést is ösztönözték, hozzájárulva a vidéki

jövedelmek növekedéséhez és a vidéki gazdaság bővüléséhez. A mezőgazdasági termékek árai, a vidéki bevételek és a vidéki bérek vásárlóereje nőttek (Keidel 2007). Az 1980-as évek végének inflációját és tiltakozásait követő megszorításokkal teli időszak után az 1990-es évek végén a hitelezés lazítása a gyors vidéki gazdasági növekedés időszakát indította el (Keidel 2007).

A fellendülő vidéki gazdaság hamarosan önálló, önfenntartó lendületet vett, annak ellenére, hogy az állam megpróbálta megfékezni a túlfűtött nemzetgazdaságot. 1992-re az infláció ismét növekedni kezdett, 1994-ben 25% körül tetőzött, akárcsak az 1980-as évek végén. 1993 közepén az országos pénzügyi reformok részeként az állam drasztikusan szűkítette a bankhiteleket, de a hitelszűkítés nem hozta el a várt eredményeket a vidéki gazdaságok számára. A magas infláció, nagyrészt az öngerjesztő vidéki gazdasági növekedés miatt, 1996-ig folytatódott. A városi gabonajegyrendszer megszüntetése pedig a vidéki gabonapiacok nemhivatalos liberalizációjához vezetett, amit a mezőgazdasági termékek árának emelkedése követett. Válaszul az államnak 1994-ben emelnie kellett a gabonabeszerezési árakat ahhoz, hogy megőrizhesse piaci részesedését (Keidel 2007). A vidéki háztartások jövedelme az állami hitelkorlátozás ellenére emelkedett, és a vidéki fogyasztói kereslet 1994 és 1996 között ugrásszerűen megnőtt. Ez a kereslet pedig táplálta a vidéki ipart. A vidék önfinanszírozó képessége az 1990-es évek közepén tovább növekedett, miközben máshol az állami finanszírozás zsugorodott (Keidel 2007).

A növekvő kereslet felpörgette a falusi vállalatok szektorát, amely tovább nőtt és egyre több vidéki munkaerőt alkalmazott, így tovább gyarapította a vidéki bevételeket. Más szóval a vidéki iparosodás volt a felgyorsult, független vidéki gazdasági növekedés másik kulcstényezője, és a falusi vállalatoknak az 1990-es évek eleje volt a valaha látott leggyorsabb bővülési időszaka. 1996-ra a falusi vállalatok adták Kína bruttó ipari termelésének csaknem 40%-át (1979-ben ez még csak 10% volt), és évente több mint ötmillió új munkahelyet teremtett ez a szektor (Li és Rozelle 2003). A mezőgazdasághoz hasonlóan a falusi vállalatok növekedése a hitelkorlátozás 1993-as bevezetése után is folytatódott. Bár sok falusi vállalat állt kapcsolatban állami vállalatokkal vagy szállított árut a különleges gazdasági övezetekbe, legalább ennyi termelt közvetlenül a helyi kereslet kielégítésére vagy öltött piramisjáték-jel-

leget és növekedett anélkül, hogy az bármilyen valós kapcsolatban állt volna a belföldi vagy az exportpiaci kereslettel. Ennek az ellenőrizetlen növekedésnek az volt az eredménye, hogy a vidéki gazdaságot egyre inkább uralhatatlannak, ezáltal pedig a lehetséges társadalmi nyugtalanság újabb forrásának tekintették.

1996-tól kezdve azonban a vidéki gazdaság öngerjesztő dinamikája összeomlott, ami a vidék válságához vezetett, amely Kínában a „három vidéki probléma” néven vált ismertté. Azzal, hogy szétverte a vidéki jövedelmek alapját, a válság lépésről lépésre kezdte megsemmisíteni vidéki megélhetés azon nem piaci formáit, amely meghatározta a szocialista korszakot. Ennek az eredménye pedig egy elvándorlási hullám lett. Azok, akik elhagyták a vidéket, Kína növekvő proletariátusának részei lettek, csatlakozva az elvándorlók és alsóbb társadalmi osztálybeli városiak korábbi generációihoz. Ebben a változásban központi szerepe volt a közösségi tulajdonú (vagyis a nem magántulajdonban lévő) falusi vállalatok bukásának, amely az adózás és államháztartás országos szerkezetének változásával, illetve a gabona-termelés ösztönzésére tett újabb állami törekvéssel párhuzamosan ment végbe. Az 1980-as évek adóügyi decentralizációja a tartományi kormányzatoknak kedvezett, azonban az 1990-es évek elejére a teljes állami bevételben csökkent a központi állam bevételeinek aránya, ami negatívan hatott a központi állam gazdaságformáló képességére (Wang és Hu 1994). A Csu Zsung-csi vezette országos szintű pénzügyi reformok részeként az állam úgy válaszolt erre a problémára, hogy különválasztották a helyi és a központi pénzügyeket, és 1994-től kezdődően növelték a központ részesedését. A feljebb tárgyalt bankreformokhoz hasonlóan ez is tudatos kísérlet volt arra, hogy a föderalista rendszer utánzásával „modernizálják” a pénzügyi rendszert. Ahelyett, hogy a központi állam – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a helyi szinten begyűjtött adókból részesedett volna, a különböző adókat és illetékeket vagy helyi, vagy központi bevételeként nevesítették. Ez kedvezőtlenül érintette a vidéki gazdaságot, különösen azokat a régiókat, amelyek erősen függtek a mezőgazdaságtól, mivel sok bevételük a központhoz került át. E reformok miatt tovább nőtt a gazdagabb és szegényebb tartományok bevételei közti szakadék is. A vidék válságának legfontosabb tényezője azonban a vidéki ipar drámai átszervezése volt.

A központi állam a falusi vállalatokra az infláció uralhatatlan forrásaként kezdett tekinteni, mert a fizetéképtelen, közösségi tulajdonban működtetett falusi vállalatokat egyre inkább helyi állami támogatásokból finanszírozták (különösen az egyéb hitelforrások korlátozása után), ami eladósította a helyi kormányzatokat és áremelkedést gerjesztett. Csu Zsung-csi már 1993-ban is a szektor növekedésének korlátozására szólított fel, „hogy források szabadulhassanak fel az exportágazat bővítésére” (Hung 2016: 71). Eközben a központ helyi bevételek feletti fokozódó ellenőrzése egyre kevésbé tette vonzóvá a helyi tisztviselők számára a falusi vállalatok támogatását, mivel a központi állam többet vont el a tőlük származó adóbevételből (Kung és Lin 2007). Amikor a kezdeti hitelkorlátozás kudarcot vallott, az állam további szigorításokat vezetett be célzottan a falusi vállalatoknak nyújtott hitelekre. Ez még súlyosabbá tette a vidéki adósságválságot, és a központi állam 1996-ban sok közösségi vállalkozást bezárásra vagy privatizációra kényszerített. Ezek a közösségi vállalatok már eddig is a piacon működtek, de a privatizáció azzal járt, hogy a tulajdonjogot átruházták a falusi közösségről (amelynek tagjai a legtöbb esetben osztalékra voltak jogosultak) egy vagy több magánszemélyre (általában a korábbi menedzserekre, gyakran azonban nem helyi tőkésekre). Az elgondolás az volt, hogy ők majd jobban reagálnak a piaci erőviszonyokra, és kevésbé korlátozza őket a nepotizmus, a kisstílusú korrupció és az olyan kollektív szabályozások, mint például az a követelmény, hogy helyi lakosokat alkalmazzanak az olcsóbb bevándorló munkaerő helyett.

Mivel a központi állam sokáig nem tudta uralma alá vonni az inflációt előidéző falusi vállalatokat, ekkorra a privatizációt tekintették az egyetlen alternatívának. A gazdaság tulajdonszerkezetének átalakulása azonban már több mint egy évtizede ebbe az irányba tartott. Amint azt fentebb kifejtettük, mikor 1984-ben a kommuna- és brigádvállalkozásokat (KBV) átnevezték falusi és mezővárosi vállalatokra (FMV), a névváltoztatás egyik oka épp az volt, hogy lefedjék a tulajdonszerkezetek egyre növekvő sokféleségét, ideértve az egyes háztartások által birtokolt vidéki vállalatokat és a több magán- vagy állami befektető közötti együttműködéseket. A falusi vállalatok Vencsou városban elterjedt privatizációs modelljét a magántulajdon határozta meg, de a fent idézett, Szecsuanról szóló 1981-es tanulmány például azt mutatja, hogy az ipari vállalkozások magán- vagy kvázi

magántulajdona egyre elterjedtebb volt a kínai vidéken. Egy másik tanulmány pedig rámutatott, hogy az 1980-as évek végére a magántulajdonban lévő falusi vállalatok voltak a leggyorsabban növekedő vállalkozástípus (Griffin és Griffin 1984; Byrd és Lin 1990). Úgy tűnik, ezt a tendenciát főleg a piaci erők vezérelték. Az állami közpolitika kezdetben gátolta a magántulajdont, majd 1984-ben már csak szabályozni próbálta azáltal, hogy hivatalosan elismerte. Végül 1996-ra a piacosodás hullámával (és a vidéki infláció új problémájára adott válaszként) páfordulás történt. A közpolitika tényleges nyomást helyezett számos, a piaci erők hatásai ellenére még nem privatizált vagy becsődölt közösségi tulajdonban álló vállalatra (melyek közül sok csak a helyi pénzügyi intézményekkel szembeni eladósodás révén tudott túlélni), hogy állami parancsra mégis megtegyék. Az ilyen politikai vállalatbezárások az önállóan növekvő magánszektor támasztotta versennyel párosulva általános válságba taszították a közösségi tulajdonban lévő vidéki vállalatokat, és 1997-ben mind a falusi vállalatok abszolút száma, mind dolgozóik létszáma csökkent (Li és Rozelle 2003). Ez egybeesett a központi állam fejlesztési stratégiájának elmozdulásával a partvidéki régiók exportorientált, külföldi befektetésekkel működő magánvállalatai felé. Ezek a vállalatok pedig pont azokról a vidéki területekről bevándorló munkaerőre támaszkodtak, ahol az előző két évtized fejlődésének forrásai épp összeomlottak.

A vidéki (és különösen a mezőgazdaságtól függő) területeken tapasztalható visszaesést erősítette az állam újabb beavatkozása a gabonapiacokba, ami csökkentette a vidéki jövedelmeket. A vidéki fogyasztás is visszaesett 1997 és 1999 között, a vidék és város közti jövedelmkülönbség pedig ismét nőni kezdett (Keidel 2007). A vidéki-városi cserearányok mind az iparra, mind a mezőgazdaságra nézve romlottak (Keidel 2007), de az állami vállalatok (lejjebb tárgyalt) reformja közepette az állam jobban tartott a városi tiltakozásoktól, mint a vidékiektől. Az 1980-as évek végi városi tüntetések kiújulásától tartva az apparátus megpróbálta az államivállalat-reformok terheinek egy részét a vidéki lakosságra hárítani azzal, hogy ismét arra kényszerítette a parasztokat, termeljenek olcsó gabonát a városi munkások számára. Az 1995-ben bevezetett új tartományi gabona-felelősségvállalási szabályozással a gabonakínálat 1996-ban nőtt, az árak pedig csökkentek, leszorítva a vidéki háztartási jövedelmek mezőgazdasági összetevőjét

(Day és Schneider 2017; FAO 1999; Hou és Liu 2010; Keidel 2007). Mindez természetesen csökkentette a vidéki önkormányzatok bevételeit is, különösen azokban a mezőgazdasági régiókban, amelyek nem sokkal korábban veszítették el a falusi vállalatokból származó jövedelmüket. Ezek a helyi kormányzatok egyre inkább kizsákmányolták a paraszti népet, ami pedig az adókkal és járulékokkal szembeni paraszttiltakozások megsokasodásához vezetett (ld. Chuang 2016a). Mindközben folytatódott az elvándorlás a vidéki területekről, különösen a fiatalok körében, akik így a városi proletariátust gyarapították. Összességében a korszak ellentmondásai az új gazdaságföldrajzban nyilvánultak meg a legvilágosabban: a nem partvidéki mezőgazdasági területek recesszióba kerültek, a vidék és város közti szakadék pedig mélyült. Ezzel szemben számos tengerparti területen a vidéki térségek egyre szorosabban összefonódtak az ipari és exportpiacokkal. A városi reformok előretörték, a vidéki gazdaság és a mezőgazdaság stagnált. Bár a 2000-es évek eleje a vidéki életet megkönnyítő reformok rövid sorozatához vezetett (mindenekelőtt a mezőgazdasági adó 2006-os eltörléséhez), a vidéki szféra piaci reformja csak 2008 körül kezdett újból felgyorsulni – igaz, továbbra is valamivel lemaradva a városi reformok ütemétől.

A VAS RIZSESTÁL ÖSSZEÚZÁSA

Csu Zsung-csi pénzügyi reformjainak harmadik és egyben utolsó összetevője az állami vállalatokat célozta meg. A végső cél az volt, hogy a könnyűipari exportszektoron kívüli kínai cégeket globálisan versenyképesé tegyék és megnyissák a külföldi befektetések előtt (bár a külföldi tulajdon arányát kisebbségi részesedésre korlátozták). Azzal, hogy a nagy négyeshez tartozó pénzügyi intézeteket és számos jelentős állami vállalatot bevezettek a világpiacra, a „belső”, állami tulajdonban lévő gazdaság képes volt nagy mennyiségű új tőkét és nemzetközi tartalékot bevonni, ez pedig segített modernizálni a termelést és csökkenteni a jövőbeli hiányok kockázatát. A kínai állami vállalatok első tőzsdei bevezetései már 1993-ban megtörténtek Hongkongban, és „az évtized végére több száz ilyen vállalat volt bejegyezve a hongkongi, New York-i, londoni és sanghaji tőzsdéken” (uo.: 13). 1993 és 2010 között 262 milli-

árd dollárt vont be a kínai állam a nemzetközi tőkepiacokról – ez a szám épphogy marad csak el Kína teljes 1985-ös GDP-jétől. Mindeközben a folyamat megkövetelte az amorf, gyakran rendkívül széttagolt tervezési egységeknek a modern vállalatokra emlékeztető átszervezését. Az ekkor létrejövő hatalmas állami cégek – amelyek ma kitöltik a *Fortune* magazin ötszáz legnagyobb vállalatot összegyűjtő listáját – voltak a sikertörténetek. A Csu Zsung-csihoz hasonló kínai reformerek álmodták meg ezeket, és amerikai befektetési bankárok valósították meg az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején. Ezek az új monopolvállalatok, melyeket gyakran *csituan* vagy „konglomerátum” néven emlegettek, funkcionálisan hasonlóak voltak a nyugati monopóliumokhoz, a japán zaibacukhoz és a koreai csebolokhoz. Sikereik azonban egy erőszakos gazdasági szerkezetátalakítás termékei voltak, mely során Kína északkeleti ipari övezetében bezárták a rosszul teljesítő állami vállalatokat. Mindez a tiltakozások egy utolsó hullámát idézte elő, ami Kína kapitalista átmenetének végét jelezte.

Az 1990-es években a szocialista korszak osztályszerkezete tovább erodálódott, az ipari termelést egyre inkább proletarizált, zömében bevándorló munkaerővel töltötték fel. A *hukou* rendszer, amely egykor a lakosság röghöz kötését szolgálta (és ezzel a város-vidék különválasztást biztosította), most ahhoz bizonyult hasznosnak, hogy az újonnan érkező munkásokat mindenfajta jóléti joguktól megfosssák a déli ipari zónákban. A rendszer emellett jogi alapot teremtett a deportálásra, amennyiben a tiltakozások uralhatatlanná válnának. Ez klasszikus példája annak, amikor a szocialista korszak egy intézményét áttemelik a tőkés felhalmozási rezsimbe. A *hukou*, amelyet immár a munkaerő-menedzsment egy formájaként használtak, szerves részévé vált az ezredforduló utáni gyors kínai gazdasági növekedésnek. Szerkezetileg erősen hasonlított a kapitalista országokban jogilag régóta létező és gyakorlatban is alkalmazott munkaerő-gazdálkodási intézményekhez, és gyakran hasonlították az apartheidhez vagy az Egyesült Államok déli részén a faji szegregációt szentesítő „Jim Crow”-törvényekhez is.

Az, hogy a *hukou* rendszer a bevándorló munkavállalókat továbbra is a „vidéki” lakosok közé sorolta, egyúttal némileg homályossá is teszi azt a képet, ami a hivatalos statisztikákból látszik. A bevándorló munkások 1989–90-es összlétszámát nyolc- és negyvenmillió közé becsülik, a 2000-es létszámukat pedig tizenkét- és százmillió közé (Zhao 2004).

Egyes helyi kormányzatok (különösen Kuangtungban) saját, helyi felméréseket végeztek. Ezek koherensebb adatokat szolgáltatottak, de az országos migráció pontos nagysága ebben az időszakban továbbra is tisztázatlan. Ami világos, az az, hogy a bevándorló népesség száma meglehetősen gyorsan nőtt, és hogy ők voltak az exportzónákban és az új, piacvezérelt iparágakban elsődlegesen alkalmazott munkaerő, így egyre nagyobb és nagyobb hányadát tették ki a teljes ipari munkaerőnek. A 2000-es évek közepére a bevándorló munkások száma szinte biztosan meghaladta a százmilliót, és ez a hatalmas munkaerő „Kína ipari munkaerejének 57,5%-át és a szolgáltató szektor alkalmazottainak 37%-át” adták. Különösen igaz volt ez a ruha-, textil- és építőiparban, ahol ők tették ki az összes alkalmazott 70-80%-át (Lee 2007). Sok újonnan iparosított területen ők alkották a lakosság nagy részét, és a Sencsenhez hasonló városok népességének 70-80%-a „vidéki” lakosokból állt. Sokakat közülük Szecsuánhoz hasonló távoli tartományok elszórt falvaiban tartottak nyilván. Összességében a kínai munkaerő proletarizálódása az emberiség eddigi történetének feltehetőleg legnagyobb tömeges migrációját indította el (Chan 2013).

Az új proletariátust erős generációs szakadék választotta el a szocialista korszak munkásosztályától. A bevándorló munkások általában fiatalok voltak, és az első két generáció túlnyomórészt nőkből állt. A legtöbbször szinte teljesen a szocialista fejlesztő rendszeren kívül született és nőtt fel, és neveltetésük folyamatos jellemzője volt a „reform és nyitás” nyelvezete. Ezzel szemben a szocialista korszak munkásosztályának maradványait általában idősebbek és többnyire férfiak képviselték, akik közül sokan átérték a fejlesztő rendszer különféle hullámhegyeit és hullámvölgyeit, miközben mindvégig kiváltságos helyzetben voltak a diákok, értelmiségiek, női munkások és a paraszt-ság által megtapasztalt zűrzavarhoz képest. Az állami vállalatok fiatalabb dolgozói gyakorlatilag a szüleiktől örökölték pozícióikat. A legidősebbek harcoltak a forradalomban vagy gyerekként élték át, ami szinte szent és sérthetetlen státuszt biztosított számukra a szocialista korszakból örökölt osztályhierarchiában (Lee 2007).

Ez a különleges státusz segíthet megmagyarázni, hogy az átmenet során az állami szektor privatizációja miért volt hosszadalmas és elhúzódó. 1989 eseményei bebizonyították, mennyire kiszámíthatatlanok tudnak lenni a városi tiltakozások, és az állam továbbra is sok olyan

klientúrahálózatra támaszkodott, amelyek országszerte összekötötték a kulcsfontosságú vállalatokkal. Ezek a hálózatok részben arra épültek, hogy konkrét anyagi előnyökhöz juttassák a vállalatokat, azon belül is a vezetőséget és sok, döntően rangidős munkást. A privatizáció csak úgy mehetett végbe, ha ezek az emberek maguk is megosztottak voltak, és akkor is csak egy jelentős regionális gazdasági válság hatására. A konszolidáció idején alakult ki az állami vállalatok munkásai és a vezetőség közötti politikai megosztottság. A vállalatok a politikai befolyástól a tényleges termelékenységi mutatókig mindent felhasználtak, hogy helyeket nyerjenek maguknak az új, hatalmas *csituan* állami konglomerátumokban. Ezek a cégek nemzetközi befektetési bankárok igényeire válaszul jöttek létre, és az 1990-es és 2000-es évek folyamán rendkívül jövedelmező részvénykibocsátásokat hajtottak végre a globális tőzsdéken.

De a *csituanokból* kimaradó állami vállalatokat nem zárták be azonnal. Továbbra is működtek, de a korai részvényjegyzések ellenére 1996-ra az állami vállalatok szektora – létrejötté óta először – veszteséges volt. Ezzel drasztikusan csökkent a központi kormányzat átadott vállalati nyereség (Sachs és Woo 2001). Összességében az állami vállalatok nyeresége a GDP 1978-as 15%-áról 2% alá esett 1996–1997-re (Naughton 2007). Nyilvánvaló volt, hogy többségük továbbra is képtelen nyereségesen működni, és ezzel hátráltatja az értékeléscsökkenést, de ez önmagában nem volt elegendő ok arra, hogy megkockáztassanak egy újabb, az 1989-eshez hasonló tiltakozási hullámot. A valódi ok az ázsiai pénzügyi válság volt, ami a Kínát körülvevő szinte valamennyi nagy gazdaságot romba döntötte, beleértve regionális ipari versenytársai túlnyomó többségét is. Kína ehhez képest sértetlenül került ki a válságból, habár a Kuangtung Nemzetközi Vagyonkezelő és Befektetési Társaság (GITIC) összeomlása (lásd feljebb) meggyőzte a pártot arról, hogy kockázatos a globális piacnak való szabályozatlan kitétségek.

Amikor Csü Zsung-csi 1998-ban miniszterelnök lett, azonnal válságkezeléssel bízták meg. Egyfelől arra használta ezt a lehetőséget, hogy határozott döntést hozzon a GITIC bezárásáról, és végre megvalósítsa a korábbi évtizedekben felhalmozott rossz hitelek kezelésére vonatkozó tervét. Sok ilyen hitel annak a következménye volt, hogy az állami vállalatok alulteljesítettek az 1989-es megszorítások után. Csü Zsung-csi miniszterelnökségének idején egy sor vagyonkezelő társa-

ságot választottak le a nagy bankokról, így a bankok a 2000-es évek elejére készen álltak a tőzsdei bevezetésre, gyakran nagy nyugati pénzintézeteknek adva el kisebbségi részesedéseiket (ennek a folyamatnak a részletes történetéért ld. Walter és Howie 2012). Másfelől Csu a válságot arra használta fel, hogy végre teljes privatizációs kampányt indítson az alulteljesítő állami vállalatok körében, ami a közösségi tulajdonban álló falusi vállalatokat érintő, két évvel korábbi privatizációs kampányra emlékeztetett. Abban bíztak, hogy így a pénzügyi rendszer számos rossz minőségű hitelének a forrását ki tudják gyomlálni, ezzel pedig elhárítható egy jövőbeli pénzügyi válság. Ezt a szakpolitikát azonban egyúttal olyan pénzügyi és költségvetési reformok kísérik, amelyek nagyobb összhangba hozzák Kínát a nemzetközi normákkal. Ez szükséges volt ahhoz, hogy Kína a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) tagjává válhasson, ami a piacosság fokozásának fontos előfeltétele volt. Minthogy a régióban a többi ipari szereplő még nem állt talpra az összeomlás után, volt egy rövid időszak, amelyben Kína szinte megkérdőjelezhetetlen uralmat szerezhetett a globális ipari piacokon.

A nem jövedelmező állami vállalatoktól való megszabadulás belpolitikailag viharos folyamat volt. Az 1990-es évek elején az állami vállalatoknál foglalkoztatott ipari munkások aránya csak kismértékben csökkent, 68%-ról az 1997-es körülbelül 65%-ra, de 1998-tól ez az érték zuhanni kezdett, és 2003-ra mindössze 36,3%-ra esett vissza. Ezt az arányt pedig már nagyrészt az átszervezett, a globális normák szerint felépített *csituan* monopóliumok alkalmazottai tették ki (Lee 2007). A munkanélküli népesség demográfiai jellemzői is feltűnő változáson mentek keresztül.

Míg történelmileg a ranglétra alján elhelyezkedő fiatal és női munkások között volt magasabb a munkanélküliség, az 1990-es években kezdődő elbocsátási hullám az állami szektor idősebb, határozatlan idejű munkaviszonnyal rendelkező dolgozóit sújtotta leginkább. Az átszervezés jelentős volt: „hét év leforgása alatt az elbocsátottak száma az 1993-as kevesebb mint 7 millióról 2001-re a megdöbbentő 18-20 millióra emelkedett” (uo.: 73). Ez az állami vállalatok teljes munkaerő-állományának mintegy 40%-át tette ki, a városi közösségi tulajdonú vállalatok (kisebb, a vidéki megfelelőikhez hasonlóan kevésbé kiváltságos helyzetű közzállalatok) pedig még ennél is jobban zsugo-

rodtak (Naughton 2007). Összességében a folyamat során a gyáriparban alkalmazott munkaerő aránya 14% körülről kevesebb mint 11%-ra süllyedt (ld. Chuang 2016b). Bár 2001 után kicsit emelkedett ez az arány, korábbi csúcát sohasem érte el. Az állami vállalatok átszervezése ipartalanította az északkeleti térség jelentős részét, hatalmas rozsdaozvetet teremtve.

De a régi szocialista iparágakban beköszöntő munkanélküliség nem kizárólag a fizetések hiányát jelentette. Az állami vállalatok fiatalabb dolgozói számára a bérek elvesztése azért volt a legjelentősebb probléma, mert a szerződési rendszerek és az egyéb reformok bevezetése sokukat meggyőzött arról, hogy a jövőben nem sokra számíthatnak a jóléti juttatások fenntartása terén. Az idősebb munkások ezzel szemben már régóta részesültek azokból a béren kívüli juttatásokból, amelyek együtt jártak azzal, hogy nagyobb ipari vállalatokhoz tartoztak. Ezek a juttatások magukban foglalták a *tanvej*-rendszeren keresztül kiutalt lakhatást és egészségügyi ellátást, és sokan emlékeztek még azokra az időkre, amikor az élelmezés, szórakozás és számos fogyasztási támogatás is együtt járt a munkaviszonnyal. Ami pedig a legfontosabb: a nyugdíjjuttatásokat gyakran a vállalaton keresztül finanszírozták, így az átszervezés nem csupán azzal fenyegetett, hogy a nyugdíjkorhoz közeledő munkások elesnek a juttatásaiktól, hanem azzal is, hogy sok, nemrég nyugdíjba vonult munkást is megfosztanak az egyetlen jövedelmüktől. Az állami vállalatokba való befektetés csökkenésével együtt elkezdtek leépülni az infrastruktúra olyan, közösségi használatra tervezett elemei is, mint az utak, a lakhatás és a közműhálózatok (Lee 2007).

Az elégedetlenséget részben tompította a vállalatok elszigetelt, „sejtszerű” jellege, valamint az, hogy sok korábbi dolgozónak felajánlották a vállalattól bérelt ingatlanuk megvásárlásának lehetőségét. A 2000-es évek elejére „a munkaháztartások 42%-a megvette otthonát a munkahelyétől”, sok esetben rendkívül alacsony árat fizetve a régi *tanvej* lakóegységekért, „a piaci ár nagyjából 40%-át”. Egyes helyeken ez rendkívül jövedelmezőnek bizonyult, mert a volt dolgozók családjai meglovagolhatták az egekbe szökő ingatlanárakat, amelyek a következő spekulációs buborékot kísérték. De még a szegényebb tartományokban is sok munkás vált lakástulajdonossá, a régi gyárvezetők és helyi káderek pedig kihasználták a lehetőséget, hogy több és jobb minőségű

lakhatást osszanak ki maguknak a privatizáció előtt, ami lehetővé tette, hogy utána ők uralják a helyi ingatlanpiacokat (uo.). De ezek a lakásvásárlások csak a munkások egy része számára voltak lehetségesek. A régi hierarchiák nagy szerepet játszottak a korrupció új korszakának kialakulásában, és emiatt sok munkanélküli munkás túlszűfolt lakóegységekben ragadt, ahol a túléléshez a megtakarításaira és az informális foglalkoztatásra támaszkodott (uo.). A vállalatok átszervezésére adott azonnali válasz gyakran a nyílt tiltakozás volt: „2000 és 2002 között csak Liaoning tartományban több mint 830 ezer ember vett részt 9559 ‘tömegincidensben’”. Bár ezek az északkeleti térségre koncentráálódtak, „1993-ban a Közbiztonsági Minisztérium 8700 ilyen incidenst jegyzett országszerte, ami 1995-ben 11 ezerre, 1997-ben 15 ezerre, 1999-ben pedig 32 ezerre emelkedett”. „2003-ra már mintegy hárommillió ember vett részt 58 ezer incidensben.” Ők kisebb részben „gazdák, munkások, tanárok és diákok” voltak, az „1,66 millió elbocsátott, nyugdíjazott és aktív munkás 2003-ban az összes tiltakozó 46,9%-át tette ki”. 2004-re ez a szám 74 ezerre ugrott, 2005-re pedig 87 ezerre. Ebben az időszakban a vidéken (Chuang 2016a) és az új partvidéki iparágakban (Chuang 2016b) zajló tiltakozások összekapcsolódtak az északkeleti térségekben megállás nélkül zajló, ipartalanítás elleni demonstrációkkal (valamennyi számadat és idézet forrása Lee 2007).

Ez a szerkezetátalakítási időszak – bár retorikailag sok tekintetben megőrizte a „szocialista” rendszer elemeit – valójában tömeges privatizációs hullám volt. A központi állam először az 1997-es tizenötödik pártkongresszuson engedélyezte, hogy a helyi tisztviselők csőd eljárást indítsanak a nem jövedelmező állami vállalatok ellen, és így folytassák le az eladásokat és árveréseket, akár csak azt a számos összeolvadást és felvásárlást, amelyek már eddig is jellemezték az állami vállalatok konszolidációját. A privatizáció ezekben az években a városi és a vidéki közösségi tulajdonú vállalatok szektorában is folytatódott. Itt a kisebb vállalatok gyakran a menedzsment által végrehajtott kivásárlással hozták összhangba a hivatalos tulajdonviszonyt a valósággal (Naughton 2007). A megmaradt állami vállalatokat először az 1994-es társasági törvényben foglaltak szerint alakították részvénytársaságokká, amely megnyitotta a kaput a hibrid tulajdonformák, az új konglomerátumi, *csituan* konszolidáció és a teljes privatizáció előtt. A „megragadni a nagyot, és elengedni a kicsit” kifejezéssel fémjelzett szakpolitika célja

kettős volt. Egyfelől, hogy a „kicsi” cégek felelősségét a helyi önkormányzatokra ruházza át, amelyek szabadon átszervezhették azokat, másfelől, hogy az újonnan kibővített *csituanok* feletti ellenőrzést a központi államra, amely ellenőrizni tudta a globális piacra való bevezetésüket. 2003-ban megalapították az Állami Vagyont Felügyelő és Kezelő Bizottságot (State Asset Supervision and Administration Commission, SASAC), hogy kezelje a központi kormányzat tulajdonát ezekben a nem pénzügyi cégekben. Ezt több tartományi szintű és tartományi jogú városban működő SASAC megalapítása követte a valamivel kisebb *csituan* állami vállalatok kezelésére. A központi ellenőrzés alatt maradt *csituan* állami vállalatok zömében nagyméretű, tőkeintenzív cégek voltak olyan „stratégiai” ágazatokban, mint az olajipar, a közműszolgáltatások, a hadiipar és a távközlés (uo.).

Az állami vállalatok privatizációs folyamatainak együttese – mint a tömeges csőd és a pénzügyi reform – lehetővé tette, hogy az állami vállalatok adósság/tőke arányai csökkenjenek, majd a 2000-es évek közepére – legalább papíron – stabilizálódjanak. Az 1994-es 2,11-es csúcscról az állami vállalatok hiteleinek saját tőke arányai 2004-re 1,5 alá estek, ami jóval az előző évtized regionális átlaga alatt volt (uo.). Ennek a csökkenésnek egy részét az alulteljesítő állami vállalatok csődjén keresztül leírt adósság magyarázta, de nagy hányadban egyszerűen csak egy „itt a piros, hol a piros” játék volt, amelyben a bedőlt hiteleket Csu Zsung-csi vagyongazdálkodó társaságaiba terelték, és ennek érdekében az állam hatalmas összegeket juttatott a pénzügyi rendszerbe. Ezek a vagyongazdálkodó társaságok maguk is rosszul szervezettek voltak, így a nagy négyes bankjai és az állam továbbra is ki volt téve a rossz hiteleknek, amikor a vagyongazdálkodó cégek finanszírozására használt kötvények egy évtized után lejártak (ld.: Walter és Howie 2012). Az 1980–1990-es években kialakult lufit tehát nem pukkasztotta ki végleg az átszervezés, bár valamennyit kétségtelenül eresztett rajta.

A folyamat végső eredménye a szocialista korszak munkásosztálya maradékának teljes proletarizálása volt, ami együtt járt a szocialista vidék pusztulásával és a parasztság fokozatos proletarizálódásával. A kivándorlás és a vidéki területeken zajló piacosodás folyamataival együtt ez ahhoz vezetett, hogy Kína munkaerejének túlnyomó többsége – közvetve vagy közvetlenül – a piacra támaszkodott, sorsuk az értékelhalmozás igájába lett befogva. A gazdaság egyre jobban függött

az újabb és újabb nagy befektetési csomagok hatásaitól és az új spekulációs hullámoktól, valamint a kisebb, helyi ingatlanpiaci összeomlásoktól, mindezt annak érdekében, hogy az építőipari válságot el tudják odázni néhány évvel. Azonban a válság eltolódása csak tovább fújta a buborékot és elkezdte csökkenteni a befektetések megtérülését. Az új osztályszerkezet alsó szegmense ekkorra már teljesen megszilárdult, és a 2000-es évek elejére Kínában befejeződött az átmenet a kapitalizmusba.

Bizonyos értelemben Kína ipari fejlődése is teljes kört írt le. Történetünk is a megszállt Mandzsúriában kezdődött, ahol a tőke anyagi közössége a japán megszállás formájában ereszkedett alá, és az ipar porát vörösre festette a vér. A forradalom során elfoglalt északkeleti rész a fejlesztő rezsim lüktető szívévé vált, melyet olyan bástyának képzeltek, amely képes visszaverni a globális kapitalista rendszer bekerítő erőit. Most, csaknem egy évszázaddal a a történet elindulása után, a forradalom hatalmas ipari vasszíve rozsdává enyészett, és visszatért a tőke anyagi közössége. Vörös por száll fel a folyók deltáiból és szürke füst szövi át az építődaruk erdejét. A csillogó partokon túl és azok alatt a tájat csak apokaliptikusnak lehet nevezni: elhagyatottan állnak a műhelyek és a szántóföldek, amióta a fiatalok elvándoroltak az összeomló vidékről. A helyi kormányzat gépezetét az alig leplezett lopáson hizlalt tisztviselők mozgatják, akik mára nem többek fosztogatóknál. Mandzsúria hatalmas gyárai üresen, munkások és gépek nélkül, csontvázakként magasodnak a táj fölé, mint egy bukott világ omladozó oszlopai. Az új városok vörös porában pedig az összeomlott történelmük elől menekülő emberek tömegei zsúfolódnak gyárakba, és az általuk épített, csillogóan új felhőkarcolók között meghúzódo lyukakban élnek. Végeláthatatlanul ingáznak munkahelyek, városok és élethelyzetek között, kényszerűen szolgálva a tőke anyagi közösségének kifürkészhetetlen, embertelen logikáját.